

Dansk Dendrologisk Årsskrift
2013

Dansk Dendrologisk Årsskrift

Udgivet af
DANSK DENDROLOGISK FORENING

Bind XXX

Eget forlag · København
2013

INDHOLD

Jens Peter Skovsgaard:	
<i>Røn på Bornholm. En botanisk og forvaltningsmæssig udfordring</i>	7
<i>Sorbus</i> on the island of Bornholm: a botanical and management challenge	
Trine Sofie Nielsen og Marian Ørgaard:	
<i>Stensbygaard have, Sydsjælland</i>	27
Stensbygaard Garden, South Zealand	
Bjarne Larsen:	
<i>Brygger I.C. Jacobsens have på Carlsberg</i>	53
Brewer I.C. Jacobsen's garden at Carlsberg	
Ekskursion til Midt- og Vestjylland 22. - 23. september 2012	66
Formandsberetning for 2012	76
ANMELDELSE	
<i>The Timberpress Encyclopedia of Flowering Shrubs</i>	
Jim Gardiner	80

**Til minde om
Professor Helge Vedel
(1922-2014)**

RØN PÅ BORNHOLM
EN BOTANISK OG FORVALTNINGSMÆSSIG UDFORDRING

***SORBUS* ON THE ISLAND OF BORNHOLM:
A BOTANICAL AND MANAGEMENT CHALLENGE**

JENS PETER SKOVSGAARD

Sveriges Lantbruksuniversitet
Institutionen för Sydsvensk Skogsvetenskap
S-230 53 Alnarp
E-mail: *jps@slu.se*

Keywords:

Sorbus, conservation, management, silviculture

Foto overfor:

Sorbus intermedia

SUMMARY

There are five naturally occurring *Sorbus* species on the island of Bornholm: mountain ash (*Sorbus aucuparia* L.), Swedish service tree (*S. hybrida* L.), Swedish whitebeam (*S. intermedia* (Ehrh.) Pers.), rock whitebeam (*S. rupicola* (Syme) Hedl.) and wild service tree (*S. torminalis* (L.) Crantz). The purpose of this article is to draw attention to the potential of *Sorbus* as a forest tree and the challenges of managing the genetic resources of *Sorbus* on Bornholm.

Sorbus species can be found all over the island, on inaccessible cliffs along the coast, out in the countryside and in the forests. Mountain ash occurs in almost all habitat types on the island. Swedish service tree, which is the rarest species, occurs mainly on rocky cliffs and in scrub. Swedish whitebeam is found almost exclusively in the open landscape, where it is often planted. Rock whitebeam is an edge species occurring only on slopes and rocky terrain. Wild service tree occurs on exposed rocks as well as in scrub and woodland.

Apart from mountain ash, each population often consists of only few individuals, and the populations are often separated without direct biological connection. These are important genetic resources, both nationally and internationally. *Sorbus* on Bornholm therefore requires special attention in forest management and nature conservation.

Wild service tree and Swedish whitebeam have an immediate potential for silviculture due mainly to their growth capacity and potential longevity. Mountain ash, Swedish service tree and possibly rock whitebeam may in appropriate circumstances also be suited for silviculture.

SAMMENFATNING

Der er fem naturligt forekommende røn-arter på Bornholm: almindelig røn, finsk røn, seljerøn, klipperøn og tarmvridrøn. Formålet med denne artikel er at gøre opmærksom på røns potentiale som skovtræ og på de udfordringer, der er med at forvalte den bornholmske genressource i røn.

Der er røn overalt på Bornholm, på vanskeligt tilgængelige klipper langs kysten, ude i det åbne land og inde i skoven. Almindelig røn forekommer i næsten alle habitattyper på øen. Finsk røn, som er den sjældneste art, findes mest i klippeområder og kratkov. Seljerøn ses næsten udelukkende i det åbne land, hvor den ofte er plantet. Klipperøn er en udkantsart, som kun findes på skrænter og i klippeterræn. Tarmvridrøn forekommer både på eksponerede klipper, i krat og inde i skoven.

Bortset fra almindelig røn er der ofte kun få individer i hver population, og populationerne er ofte adskilte uden umiddelbar biologisk forbindelse. Der tale om en vigtig genressource, både nationalt og internationalt. Røn på Bornholm kræver derfor særlig opmærksomhed i skovdriften og ved anden naturforvaltning.

Tarmvridrøn og seljerøn har umiddelbart potentiale til skovdyrkning. Det skyldes især deres vækstpotentiale og muligheden for at opnå en for røn forholdsvist høj alder. Også almindelig røn, finsk røn og måske klipperøn kan under de rette omstændigheder være egnede til skovdyrkning.

FEM RØNNEARTER

Bornholm er rønnes ø og et mekka for rønne-botanikere. Her findes naturbestande af alle fem 'danske' rønnearter: almindelig røn (*Sorbus aucuparia* L.), finsk røn (*S. hybrida* L.), seljerøn (*S. intermedia* (Ehrh.) Pers.), klipperøn (*S. rupicola* (Syme) Hedl.) og tarmvridrøn (*S. torminalis* (L.) Crantz).

Røns forplantnings- og slægtskabsforhold er noget komplicerede. Nogle røn har kønnet formering med almindelig bestøvning og efterfølgende befrugtning af ægcellen, andre kan udvikle frø uden befrugtning af ægcellen (boks 1). Ukønnet frøformering kaldes også agamospermi eller apomiksis og betyder, at afkommets gener er identiske med modertræets. Røn er derfor en dynamisk slægt med mange arter og hybrider, som er opstået ved krydsning, tilbagekrydsning, mutation osv. (boks 2).

Almindelig røn og tarmvridrøn formerer sig ved kønnet formering. Seljerøn, finsk røn og klipperøn er derimod helt eller delvis apomiktiske. Man regner med, at de er opstået som krydsninger af andre røn (boks 3).

Seljerøn opfattes som en krydsning mellem almindelig røn, klipperøn og

tarmvridrøn. Det latinske navn *intermedia*, som betyder en mellemting, er derfor meget passende. Krydsningen er opstået flere gange, og der findes et utal af morfologiske varianter af seljerøn på Bornholm.

Finsk røn (tidligere *S. fennica* Kalm ex Fr.) opfattes som et produkt af en eller flere krydsninger mellem almindelig røn og klipperøn og kaldes derfor også bastardrøn, svarende til det latinske *hybrida*. Klipperøn er nært beslægtet med akselrøn (*S. aria* (L.) Crantz), som ikke forekommer naturligt i Danmark.

Der er stor forskel på rønnearternes udseende – spændende fra almindelig røns opdeltede, fannede blade til klipperøns hele, fint tandede og tarmvridrøns lappede blade (figur 1). Seljerøn og finsk røn ligger ind imellem disse, og man aner på den måde deres oprindelse som krydsningsprodukter.

Almindelig røn er en af de mest udbredte træarter i Europa (figur 2). De fire andre er blandt de sjældneste.

Røn er generelt lystrearter og trives derfor bedst i det åbne land, skovkanter og lysåbne skovtyper. De er samtidig, hvad man kan kalde klimarobuste, og tåler tørke, frost og andre klimaekstremer. Røn har en række pioneregenskaber, men

Figur 1. Bladsilhuetter af de fem rønnearter på Bornholm.

BOKS 1

Formering og artsdannelse

Røn (*Sorbus*) er taksonomisk en dynamisk slægt med mange arter og hybrider, som er opstået ved krydsning, tilbagekrydsning, mutation osv. Nogle røn har kønnet formering, andre kan udvikle frø uden befrugtning af ægcellen. Ukønnet frøformering kaldes også apomiksis (apomiksis betyder uden blanding (af arvemasse)).

Kønnet frøformering foregår ved bestøvning og den efterfølgende dobbeltbefrugtning, hvor pollenkornets to sædceller smelter sammen med henholdsvis ægcellen og centralcellen. Den befrugtede ægcelle udvikler sig til en kim. Den befrugtede centralcelle udvikler sig til den omgivende frøhvide, som er næring for kimen. Det er kimen, som indeholder arveanlæggene til den plante, som kan udvikle sig fra frøet.

Ved ukønnet frøformering (apomiksis) udvikles frøets kim uden befrugtning af ægcellen. Apomiksis kan derfor også kaldes klonformering via frø. Hos røn skal der ske en befrugtning af centralcellen, for at der kan udvikles en frøhvide. Det kaldes pseudogam apomiksis (pseudogam, fordi der sker en befrugtning, men ingen sammensmeltning af kønsceller (gameter)).

De 'rene' arter med kønnet formering er diploide med et sæt kromosomer fra faderen og et fra moderen (kromosomerne er bærere af generne). Røn med kønnet formering har som udgangspunkt $n = 17$ kromosomer fra hvert forældreindivid og dermed i alt $2n = 2x = 34$ kromosomer i de almindelige celler. Kromosomgrundtallet for røn er $x = 17$, og tallet foran x angiver antallet af kromosomsæt, som stammer fra de oprindelige forældrearter.

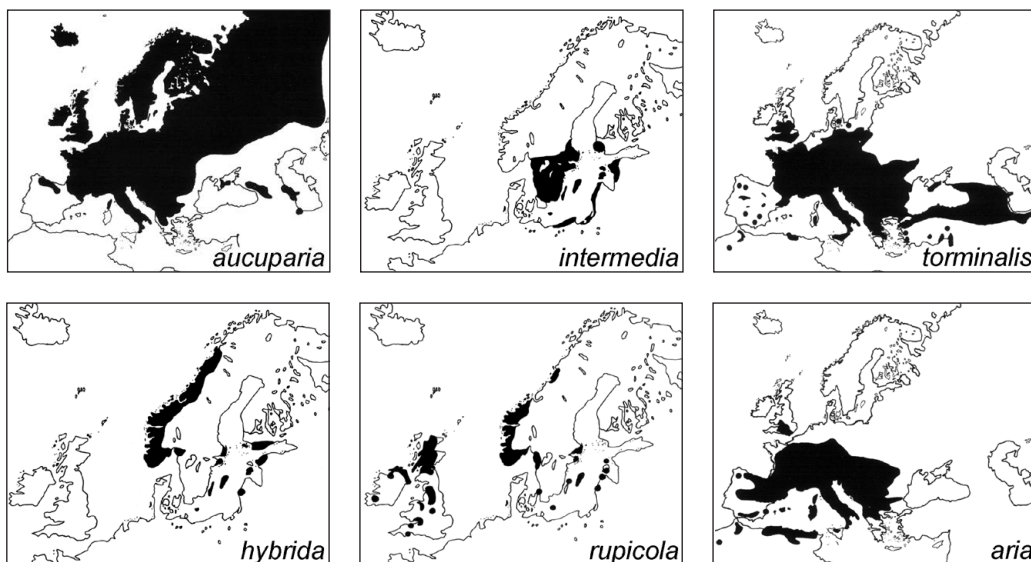
En apomiktisk art har mere end to sæt kromosomer og kaldes triploid, hvis $2n = 3x = 51$, tetraploid, hvis $2n = 4x = 68$, eller eventuelt pentaploid, hvis $2n = 5x = 85$. Diploide arter af røn er de mest fertile, tetraploide er mindre fertile, og triploide er de mindst fertile.

Bestøvningen kan foregå som fremmedbestøvning med pollen fra et andet individ eller selvbestøvning med egne pollen. Fremmedbestøvning har den evolutionsmæssige fordel, at ændringer i arvemassens sammensætning ved generationsskifte sikrer en høj grad af tilpasningsdygtighed til ændringer i miljøet. Selvbestøvning og apomiksis kan opfattes som en evolutionsmæssig fordel i forhold til fremmedbestøvning, fordi individet kan formere sig uafhængig af bestøvningspartnere og derfor er særlig tilpasset til at kolonisere nye områder og til at overleve isolation. Apomiksis har yderligere den fordel, at der ikke opstår indavlsdepression som ved selvbestøvning.

Apomiktiske arter har generelt en smallere økologisk niche end arter med kønnet formering. Apomiksis kan derfor opfattes som en indsnævring af artens overlevelselsesmuligheder, men indebærer på grund af den økologiske specialisering mulighed for en mere effektiv udnyttelse af økosystemet som helhed. Det er således karakteristisk, at de lokaliteter, hvor der er en stor diversitet af apomiktiske røn, er meget heterogene.

Nogle plantearter formerer sig altid apomiktisk (obligat apomiksis), andre gør det som regel (fakultativ apomiksis). Måske har alle apomiktiske arter fakultativ apomiksis, men hos nogle er kønnet formering meget sjælden. Fakultativ apomiksis kan være en del af forklaringen på, at nogle apomiktiske røn er morfologisk meget variable, mens andre (mere obligate) er meget ensartede. Stor variation kan også skyldes, at en art kan være opstået flere gange forskellige steder og på forskellige tidspunkter.

Apomiksis er en dominant egenskab i forhold til kønnet formering. Hybrider mellem apomikter og arter med kønnet formering har derfor også apomiksis.

Figur 2. Naturlige udbredelsesområder for de fem bornholmske rønarter og akselrøn (oprindeligt overvejende efter Meusel et al. 1965, her efter Rich et al. 2010).

BOKS 2

En eller flere slægter?

Det er fortsat uafklaret, om *Sorbus* L. bør opfattes som én slægt eller deles i 4-6 adskilte taxa (slægter eller underslægter):

- *Sorbus* (med ca. 70 arter og små-arter, heraf kun almindelig røn (*S. aucuparia* L.) i Europa),
- *Cormus* (Spach) Duch. (med én art: storfrugtet røn (*S. domestica* L., syn. *C. domestica* (L.) Spach)),
- *Torminaria* (DC.) C. Koch (med én art: tarmvridrøn (*S. torminalis* (L.) Crantz, syn. *T. clusii* M. Roem. eller *T. torminalis* Dippel)), og
- *Aria* Pers. (inkl. *Chamaemespilus* og *Micromeles*, med mere end 100 arter og små-arter afhængigt af afgrænsningen til hybrid-underslægter, heraf mange i Europa, blandt andet akselrøn (*S. aria* (L.) Crantz, syn. *A. nivea* Host)).

Mellem underslægter har man identificeret et antal hybrid-underslægter eller nothosubgenera, og nogle underslægter inddeles i sektioner (for eksempel efter frugtens farve som i *Sorbus*-underslægten). Underslægten *Cormus* er den eneste, som ikke hybridiserer. De hybrid-underslægter, som er umiddelbart relevante på Bornholm, er:

- *Soraria* Májovský & Bernátová (= *Aria* x *Sorbus*), og
- *Tormaria* Májovský & Bernátová (= *Aria* x *Torminaria*).

Et af argumenterne for at opdele *Sorbus*-slægten er, at der er stor variation i morfologi på tværs af underslægter, især for løvbladene. Hertil kommer, at for eksempel *Aria* efter visse kriterier har flere ligheder med *Pyrus* end med *Sorbus*-underslægten.

Der er imidlertid mange hybrider mellem underslægterne, som er morfologisk stabile, formerer sig ved apomixis og lever i adskilte populationer. Endvidere er der et nomenklaturproblem med hybrider på tværs af slægter, hvis underslægterne ophøjes til slægter. Det er derfor enklest fortsat at anvende *Sorbus* som taksonomisk fællesbetegnelse.

BOKS 3

De fem rønnearter på Bornholm

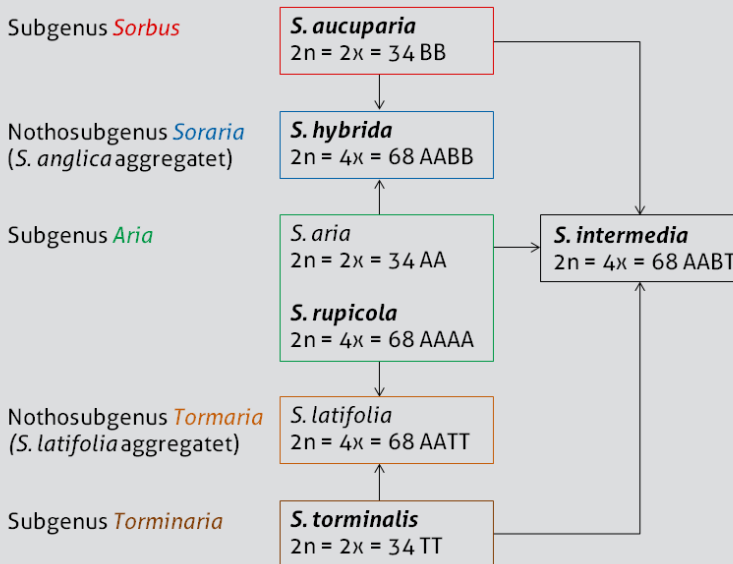
Det er kompliceret at definere en art inden for *Sorbus*, fordi artsdannelsen kan ske ved en kombination af hybridisering og apomiksis. Nedenstående diagram illustrerer den nuværende opfattelse af slægtskabsforholdene for de fem naturligt forekommende rønnearter på Bornholm. Endvidere er angivet hver arts kromosomtallet (karyotype) og genetiske specifikation.

De diploide arter almindelig røn og tarmvridrøn formerer sig ikke eller højst sjældent ved selvbestøvning. De er med andre ord selvinkompatible.

De tetraploide arter finsk røn, klipperøn og seljerøn er selvkompatible pseudogame apomikter. Det betyder, at ægcellen udvikles til kim uden befrugtning, men der skal bruges et pollen til at befrugte de celler, som er ophav til frøhviden, og det pollen skal stamme fra individet selv eller en artsfælle.

Triploide arter af røn er taxon-selvinkompatible pseudogame apomikter. Det betyder, at der skal bruges et pollen fra en anden rønneart, for at frøhviden og dermed et helt frø kan udvikles. Pollen fra samme individ eller et andet individ inden for samme taxon fungerer ikke. Der kendes (endnu) ingen triploide røn fra Bornholm.

Det er vigtigt at kende arterne, at vide, hvor de er, og at forstå forskellene mellem de forskellige røns forplantningssystem for at kunne udarbejde en hensigtsmæssig bevaringsstrategi og gennemføre en effektiv naturpleje.

Slægtskabsforhold for røn: De fem naturligt forekommende rønnearter på Bornholm er angivet med fed skrift, ikke-bornholmske eksempler i underslægterne er med tynd skrift. Den gruppe af arter, som tilhører hybrid-underslægten *Soraria*, kaldes også *Sorbus anglica*-aggregatet, og *Tormaria* kaldes *S. latifolia*-aggregatet. Seljerøn klassificeres som et selvstændigt krydsningsprodukt.

Figur 3. Blomstrende tarmvridrøn i Ekkodalen. Foto: Finn Hansen, 1. juni 2008.

efterstræbes stærkt af græssende husdyr, hårvildt og mus. Pleje i form af græsning er derfor uhensigtsmæssig.

De fem rønnearter på Bornholm spiller en væsentlig økologisk og æstetisk rolle i landskabet. Bortset fra almindelig røn er der ofte kun få individer i hver population, og populationerne er ofte adskilte uden umiddelbar biologisk forbindelse.

Alle fem arter vil kunne anvendes som skovtræ på forskellige lokaliteter og i forskellige økologiske nicher i skoven, både på Bornholm og uden for øen. Især tarmvridrøn og seljerøn har potentiale til produktion af værdifuldt kvalitetstræ, men også almindelig røn burde anvendes mere bevidst i skovdyrkingen.

Formålet med denne artikel er at gøre opmærksom på røns potentiale som skovtræ og på de udfordringer, der er med at forvalte den bornholmske genressource i røn.

TARMVRIDRØN

Tarmvridrøn er vidt udbredt som fåtalig indblanding i lysåbne løvskovstyper i Mellem- og Syd-Europa. De nordligste forekomster er i England, Danmark og Sverige. Arten findes især på kalk- eller lerholdig jord, men forekommer også på klippeskråninger. I skoven er tarmvridrøn en konkurrencesvag art, som sjældent kommer med helt op i kronetaget.

Bornholm rummer en stor del af Danmarks naturligt forekommende tarmvridrøn. Arten findes især i klippeterrænet på den nordlige del af øen (f.eks. på Libertsklippen, ved Hammershus, ved Pissebækkens vandfald og på kystklipperne mellem Vang og Jons Kapel). Den kendes også lokalt som skovtræ (f.eks. i Døndalen) og i nogle af krattene langs åer og bække (f.eks. ved Bobbe Å) og sprækedale (f.eks. i Ekkodalen, figur 3).

Alle steder forekommer den sammen med andre røn og forskellige løvtræer. På klipperne er der ofte også et tæt krat af tjørn, brombær og roser, som bidrager til den opdagelsesrejsendes indtryk undervejs til den forjættede træart (boks 4).

Man skal have øjnene med sig, hvis man vil finde en tarmvridrøn på klipperne. Det skyldes, at det ofte er næsten umuligt at komme tæt på, at der kun er få individer hvert sted, og at bladene på afstand ligner 'alt andet' og især ahorn.

Tarmvridrøn klarer sig godt på klippeskrænterne, men forbliver et lille træ eller en busk. Der er ingen tvivl om, at den har været der længe. Genotypen må derfor være tilpasset de lokale vækstforhold og måske også den barske vind langs kysten (sammenlignet med mere kontinentale dele af Europa).

Man kommer uvilkårligt til at spekulere over, om arten lokalt er degenereret gennem årtusinder, fordi der ikke har været tilstrækkelig udveksling af pollen med andre populationer? På den anden side: artens videreførelse kræver vel bare, at nogle få individer når at formere sig en enkelt gang, inden de dør?

Rodskud må næsten nødvendigvis spille en afgørende rolle for formering og generationsskifte i dette miljø. Det indebærer dog ikke nødvendigvis, at genotypen er forstlig uinteressant.

I et skovdyrkningsperspektiv kunne det være interessant at indsamle podekviste fra de forkrøblede tarmvridrøn på Bornholms klippeskrænter, frøformere dem ved kontrolleret bestøvning og sammenligne afkommet med afkom af skovtræer. Det kunne for eksempel være

BOKS 4

Bornholm den 12.-13. oktober 1981

Bornholm er en perle for botanikere. Det var her, skovbrugsstuderende før i tiden blev trukket hen på botanikekskursion for at se på nogle af de små-eksotiske vækster, som ellers ikke findes i Danmark uden for Forstbotanisk Have eller Arbo-retet.

Helge Vedel, vores botanikprofessor, var på god fod med Bent Engberg, den lokale statskovrider, så splitflaget var hejst på skovridergården i Rømerdal alene til ære for os. Og der var biksemad i luksusklasse til aftensmad – Vedels livret. Jeg havde ikke tidligere i uddannelsen følt mig så betydningsfuld som her.

Blæsten ruskede, og regnen silede ned ad nakken, mens vi på alle fire kravlede længere ud på en af nordkystens klipper. Det var røn, det gjaldt, og vi skulle finde alle fem. Vi manglede efterhånden bare tarmvrideren.

Undervejs skortede det ikke på klagende bemærkninger – "jeg har ondt i knæene", "jeg synes bedre om floraen på tørre overdrev", "jeg er sulten", osv. Det kommenterede en af mine studiekammerater så tørt, som det nu med det givne vejrlig lod sig gøre: "Ham, der kravler forrest, er ældre end din far."

Det var netop den oplevelse, der stod stærkest for mit indre blik, da jeg i sommeren 2012 genbesøgte nogle af de steder, vi havde været sammen med Vedel. Hans aldrig svigtende entusiasme for sit fag og sine studerende har formodentlig været medvirkende til, at tarmvridrøn ikke gik i glemmebogen, men fik en varig plads i min forstlige forestillingsverden.

Figur 4. Tarmvridrøn i skoven i Døndalen. Stammediameter i brysthøjde (1,30 m over jorden) = 36 cm, kævlens længde (op til tvegen) = 6,5 m, træets højde = ca. 16 m. Tyske undersøgelser har vist, at det aldrig er for sent at hugge for en tarmvridrøn. Selv gamle træer reagerer på hugst, men en skæv stamme retter sig selvfølgelig ikke. I dette tilfælde har træet søgt efter lys ud mod skovstien, fordi det gennem lang tid er blevet forsømt med hugst. Foto: 8. juli 2012.

afkom af 'gode' træer i Ulvshale Skov på Møn eller fra et af artens optimumområder i Tyskland eller Frankrig.

Der findes ikke mange tarmvridrøn i skoven på Bornholm. Det kan skyldes, at den ikke har kunnet klare sig i konkurrencen, men det kan også skyldes, at man

simpelthen har fældet den. De få steder i skoven, hvor den findes, klarer den sig på grund af manglende pasning ringere end de fleste andre træarter (figur 4).

Tarmvridrøn er interessant til skovdyrkning, fordi den kan opnå en forholdsvis høj alder og har et rimeligt vækstpotentiale. Tømmer af god kvalitet opnår meget høje priser. Den spiller derfor en væsentlig rolle som vedproducent andre steder i Europa.

Man kan læse mere om tarmvridrøn i ti artikler, som blev trykt i tidsskriftet Skoven 2011-13 (boks 5).

KLIPPERØN

Klipperøn findes mest på klipper (deraf navnet). Den er vidt udbredt i vintermilde dele af Nord-Europa, men optræder ofte i individfattige populationer på utilgængelige steder. Arten forekommer især i kystnære områder, men findes også inde i landet.

Klipperøn er som regel en busk, men kan under de rette omstændigheder blive et lille træ. Klipperøn ligner akselrøn (boks 6). Bladene er ofte opretstående.

Både blade og blomster springer som regel senere ud end de øvrige rønnearter, og frugterne modnes sent og uensartet. Uensartet frugtmodning er formentlig en overlevelsesstrategisk fordel, men sen frugtmodning må være en ulempe, fordi en del af frugterne risikerer ikke at modnes.

Der findes forskellige økotypen af klipperøn, men på trods af det store udbredelsesområde og de mange adskilte populationer er arten ret ensartet både morfologisk og genetisk. Det skyldes måske, at den kort efter sidste istid havde en mere sammenhængende udbredelse.

BOKS 5

Oversigt over artikler om tarmvridrøn 2011-13

GENERELT

Skovsgaard, J.P. & H.C. Graversgaard 2011: Skovdyrkning for fremtiden: tarmvridrøn. *Skoven* 43(8): 346-348.

Graversgaard, H.C. & J.P. Skovsgaard 2013: Tarmvridrøn i Tyskland - 1. Lokaliteter, skovtype og vækst. *Skoven* 45(9): 392-394.

Graversgaard, H.C. & J.P. Skovsgaard 2013: Tarmvridrøn i Tyskland - 2. Skovdyrkning. *Skoven* 45(9): 395-399.

Skovsgaard, J.P. & H.C. Graversgaard 2013: Store tarmvridrøn. Verdens tykkeste tarmvridrøn står i Danmark. *Skoven* 45(10): 451-455.

NATURBESTANDE

Graversgaard, H.C. & J.P. Skovsgaard 2013: Tarmvridrøn i Ulvshale Skov på Møn: smuk, sjældnen og dansk, men ignoreret. *Skoven* 45(1): 22-25.

Skovsgaard, J.P. 2013: Røn på Bornholm: en genetisk smeltedigel for tarmvridrøn, klipperøn, seljerøn, finsk røn og almindelig røn. *Skoven* 45(6-7): 296-299.

KULTURETABLERING

Skovsgaard, J.P., H.C. Graversgaard & T. Skovsgaard 2013: Tarmvridrøn i Vendsyssel: fire års overlevelse, vækst og sundhed i en skovrejsningskultur på hævet havbund. *Skoven* 45(2): 84-88.

Graversgaard, H.C., C. Ols, T. Skovsgaard, K. Skovsgaard & J.P. Skovsgaard 2013: Tarmvridrøn i Vendsyssel: fem års overlevelse, vækst og sundhed i en skovrejsningskultur på morænejord. *Skoven* 45(3): 138-141.

Skovsgaard, J.P. & H.C. Graversgaard 2013: Tarmvridrøn i plantet kultur: det korte af det lange. *Skoven* 45(4): 184-186.

PROVENIENSER

Skovsgaard, J.P. & H.C. Graversgaard 2013: Tarmvridrøn: stor forskel på provenienser. *Skoven* 45(5): 238-241.

BOKS 6

Klipperøn eller akselrøn?

Klipperøn ligner akselrøn, men kendes fra akselrøn blandt andet på bladenes form, antallet af bladnerver og frugten. Klipperøn har omvendt ægformet blad med 14-18 nerver, bladet er bredest oven for midten, og frugten er rund eller bredere end lang. Akselrøn har ovalt blad med 20-26 nerver, og frugten er længere end bred.

Klipperøn antages at være opstået som en hybrid mellem akselrøn og en anden nærtstående, men uidentificeret art. Der er ingen overlap mellem klipperøns og akselrøns nuværende naturlige udbredelsesområde, bortset fra i Syd-England og ved grænsen til Wales.

Figur 5. Blomstrende klipperøn på Libertsklippen ved Helligdommen på Bornholms nordkyst. De opretstående blade og bulen i bladets midte er typisk for klipperøn. Bulen skyldes, at bladranden holder op med at vokse tidligere end bladets indre dele. Foto: Finn Hansen, 9. juni 2007.

Klipperøn findes nogle få steder som indblanding i lysåbne skovtyper, blandt andet i Norge og England. På Bornholm er den udelukkende en udkantsart på skrænter og klippepartier, som er uinteressante til vedproduktion (figur 5).

Det kan godt tænkes, at klipperøn kan bruges i skovdyrkningen ligesom den nærtstående akselrøn. Det kunne for eksempel være som økologisk støtteart. Forudsat, at der identificeres nogle hurtigvoksende genotyper, kan den muligvis også anvendes som vedproducent på mere tilgængelige og 'bedre' lokaliteter end forblæste klippeskrænter.

Uanset mulighederne for en nicheproduktion i skoven er det en forvaltningsmæssig udfordring at bevare klipperøns genressourcer på de ofte utilgængelige lokaliteter, hvor den findes.

SELJERØN

Bornholm er seljerønnens hjemstavn i Danmark, og den kaldes derfor også bornholmsk røn. Arten findes især i det åbne land, men også i skovkanter og krat. Den forekommer naturligt mest i klippe terrænet og er ellers plantet over hele øen langs veje og som hegn (figur 6).

Seljerøn findes i landene rundt om Østersøen. Den er mest udbredt i Syd-Sverige, hvor den hedder svensk oxel. Nogle steder i Sverige forekommer den inde i skoven, men ellers er den også her mest i det åbne land. Den ynder kalkholdig jord og findes i skov typisk i blanding med andre løvtræer.

Seljerøn er meget vindfast og tåler salt. Den er generelt sund og bliver ikke angrebet nævneværdigt af insekter og svampe. Det er derfor en af de mest an-

vendte arter i læhegn og alleer mange steder i Danmark.

Seljerøn er i modsætning til de fleste andre røn modstandsdygtig over for ildsot (*Erwinia amylovora* (Burrill) Winslow et al.), som er en bakteriesygdom på bladene. Sygdommen er i øvrigt sjældent et problem på træer i skoven.

De rådsvampe, man ofte ser på gamle seljerøn langs veje og i læhegn, skyldes som regel for sen beskæring af store grene, hvis sår giver anledning til råd i stammen. Når røn står i nærheden af nåletræ (f.eks. også i form af hegnspæle), kan den angribes af rodfordærver (*Heterobasidion annosum* (Fr.) Bref.).

Seljerøn med en veludviklet krone har ofte en tyk stamme, som vidner om artens vækstpotentiale (figur 7). Stammen er som regel ret, men opløser sig ofte tidligt i flere store kronegrene.

På grund af apomiktisk formering er afkommet meget ensartet og har som udgangspunkt samme arveanlæg som modertræet. Det er en værdifuld egenskab, hvad angår vækst, stammeform og sundhed, fordi særligt fremragende individer med stor sikkerhed vil få særligt fremragende og ensartet afkom.

Med en passende opkvistning og tynningshugst vil man uden tvivl kunne producere kvalitetstræ på stammer af kævle-

Figur 6. Seljerøn som vejtræ langs Stenbrudsvej ved østkysten nord for Nexø. Foto: Flemming Rune, 30. maj 2004.

Figur 7. Seljerøn i læhegn nord for Bornholms Kunstmuseum på vej ned til Helligdomsklipperne. Træet er formodentlig omkring 100 år, og stammen har en diameter i brysthøjde på 90 cm. Foto: 8. juli 2012.

dimension i løbet af en rimelig årrække. Seljerøn burde derfor afprøves som skovtræ.

FINSK RØN

Udbredelsesområderne for finsk røn og klipperøn er næsten sammenfaldende (figur 2). Finsk røn forekommer ikke naturligt på De britiske Øer, men til gengæld i det sydlige Finland.

Finsk røns hovedudbredelse er langs Norges kyststrækninger mod Skagerrak, Nordsøen og Atlanterhavet, hvor den nogle steder er meget almindelig. På Bornholm er finsk røn den sjældneste af de naturligt forekommende rønnearter.

Finsk røn er meget variabel både morfologisk og genetisk. Bladene på nogle af dem, man finder på Bornholm ligner nærmest en mellemting mellem finsk røn og seljerøn (skyggeblade på seljerøn har ofte dybe indhak for neden og kan minde lidt om finsk røn).

Visse typer af finsk røn udvikler sig som en flerstammet busk. Andre har en retvokset stamme og bliver til et egentligt træ. Det gælder nogle af dem, man finder på Bornholm.

Finsk røn anvendes en del som prydt træ og har tidligere været brugt som grundstamme til pærer. Nogle steder findes den som indblanding i lysåbne skovtyper, blandt andet i Norge. Der er ingen tvivl om, at finsk røn har potentiale som skovtræ og vedproducent.

ALMINDELIG RØN

Almindelig røn er en af de mest almindelige træarter ikke bare i Danmark, men i hele Europa og den nordlige del af Asien. Den findes på næsten alle lokalitetstyper og er et udpræget pionertræ, som klarer sig bedst på næringsfattig jord, hvor konkurrencen med andre mere vækstkraftige træarter er mindre. Almindelig røn findes over det meste af Bornholm.

Almindelig røn er i kraft af det meget store udbredelsesområde meget variabel, og der findes et stort antal underarter, økotyper, genotyper, varianter og forædlede udgaver. Den hyppige forekomst kombineret med frøspredning med dyr

gør imidlertid, at der er stor udveksling af gener mellem forskellige populationer.

Inde i skoven trives almindelig røn ligesom andre *Sorbus*-arter bedst i blanding med andre træarter. Træet er ofte enstammet, men med udpræget tendens til flere skud fra stammebasis. Uden for skoven udvikler almindelig røn sig ofte som et flerstammet træ. Stammen går ofte tidligt i forfald på grund af råd, hvorefter træet gradvis dør.

Almindelig røn er som regel ringeagtet i skovdyrkingen, blandt andet af ovennævnte årsager, men måske også fordi den opfattes som unyttig. Arten besidder imidlertid en række kvaliteter, som gør den egnet både som hjælpetræart og som en mulig producent af kvalitetstræ:

- den er hurtig til at kolonisere stormfaldshuller og er derfor et stabiliserende element i skoven,
- den er klimarobust og kan beskytte kulturtræarter som amme- eller skærmtræ,
- den er ligesom andre rønnearter stærkt efterstræbt af vildtet og kan derfor anvendes som afledningstræart / tiltrækningstræart for at reducere skaderne på andre, mere værdifulde træarter,
- det hurtigt omsatte løv virker jordforbedrende,
- veddet er værdifuldt, forudsat at der ikke er råd.

Almindelig røn har også en række æstetiske kvaliteter, ikke mindst den rige blomstring, det smukke efterårsløv og de farvestrålende frugter (figur 8).

Den forvaltningsmæssige problemstilling med almindelig røn er næppe anderledes på Bornholm end mange andre steder. Der bør sættes mere fokus på røn både i skoven og i landskabet.

BORNHOLM SOM GENETISK SMELTEDIGEL

Slægtskabsforholdene for røn er noget brogede og udvikler sig tilsyneladende hurtigere eller mere dynamisk end for de fleste andre træarter. Det gælder ikke alene på Bornholm, men også andre steder, hvor der findes flere rønnearter i samme område.

Nogle af arterne er i virkeligheden en klon eller en population af nogle få kloner, og man kalder dem derfor småarter. Små-arterne er morfologisk stabile (med ens udseende blade osv.), og man kan føre dem tilbage til samme forældrepopulation. Individene udveksler imidlertid ikke gener, når de formerer sig ved apomiksis.

I Norge, Storbritannien og Irland er der beskrevet et stort antal småarter. De findes som regel i små bestande på utilgængelige klippeskrænter – præcis samme lokalitetstype og terrænform som den nordlige del af Bornholm. Måske er det de eneste steder, den nøjsomme røn har kunnet klare sig i konkurrencen med andre træarter eller har overlevet hugst, kreatur- og vildtbid og andre 'trusler'.

Også i Tyskland og Frankrig er der nogle hot-spots, hvor artsdannelsen er særlig aktiv. Her er det ofte mere almindelige skovlokaliteter, som er hjemsted for hybridene.

I Nord-Europa er det især almindelig røn og klipperøn, som er udgangspunkt for krydsninger og tilbagekrydsninger. De fleste af de resulterende små-arter placeres i hybrid-underslægten *Soraria* (boks 2).

I Mellem-Europa er det særligt akselrøn og tarmvridrøn, som er udgangspunkt for hybridene. Her placeres de resulterende små-arter i hybrid-underslægten *Tormaria* (boks 2).

Figur 8. Almindelig røn bidrager markant til landskabets æstetiske kvaliteter, her med flot røde frugter. Foto: 15. august 2013.

På Bornholm findes almindelig røn, finsk røn, seljerøn, klipperøn og tarmvridrøn nogle steder i samme område og inden for kort afstand. Det gælder for eksempel på Helligdomsklipperne vest for Gudhjem (figur 9). Her er artsdannelsen inden for slægten *Sorbus* formodentlig fortsat aktiv. Fremmede rønarter, som er plantet eller forvildet, bidrager naturligvis også til denne proces.

Der er mig bekendt ingen, som i nyere tid har studeret den genetiske smeltdigel for røn på Bornholm. På grund af stor variation i bladform og måske også andre botaniske karaktertræk for nogle

af arterne kan man formode, at der er grundlag for at identificere flere bornholmske små-arter.

FORVALTNING AF RØN

Mange arter og små-arter af røn er på grund af deres begrænsede udbredelse rødlistede. De kræver derfor særlig opmærksomhed i skovdriften og ved anden naturforvaltning.

Apomiksis er i den forbindelse en speciel udfordring, men også at det ofte drejer sig om få individer, og at populationerne ofte er adskilte uden umiddel-

Figur 9. Røn på Libertsklippen vest for Gudhjem. Man skal have øjnene godt med sig for at identificere de enkelte arter. Markeringen med det indsatte billede viser en tarmvridrøn. Lige nord for træet (eller træerne?) står der en lidt større klipperøn og mod vest en endnu større almindelig røn. På Capri-klippen overfor (til højre i billedet) er der nogle store seljerøn. Seljerøn formodes oprindeligt at være opstået som en krydsning mellem de tre øvrige arter. Måske foregår der stadig hybridisering og lokal artsdannelse inden for slægten *Sorbus* på Bornholm. Foto: 8. juli 2012.

bar biologisk forbindelse i form af sammenhængende naturområder, økologiske ledelinjer eller dyr. Hertil kommer, at kendskabet til den enkelte arts økologi er begrænset.

Den egentlige udfordring er ikke alene at bevare arterne og deres levesteder, men at bevare eller forbedre betingelserne for den evolutionsproces, som en fortsat hybridisering og lokal artsdannelse inden for slægten *Sorbus* er udtryk for.

På Bornholm er levestederne i sig selv en væsentlig del af grundlaget for røns evolutionsproces. Forskellighed i vækstforholdene inden for kort afstand øger arternes overlevelsesmuligheder, og utilgængeligheden reducerer omfanget af menneskeskabt indflydelse. Omvendt kan menneskeskabte ændringer også

bidrage til processen. For eksempel kan stenbrud skabe nye økologiske niches, og plantning af fremmede rønarter kan bidrage direkte til den lokale artsdannelse via udveksling af pollen.

Der findes næppe en universel opskrift på en optimal forvaltning af røn. Skovdrift og naturpleje bør derfor være situationsbestemt og afveje overordnede formål og hensyn mod specifikke forhold for røn.

De fleste røn har en vis grad af pioneregenskaber og er ret nøjsomme, men konkurrencesvage lystræer. I skoven er det derfor en grundregel, at der skal hugges hårdt og hyppigt til fordel for røn.

I det åbne land kan tilgroning samt kreatur- og vildtbid være væsentlige trusler, som man med enkle indgreb eller ret-

ningslinjer kan fjerne eller reducere. Det er straks mere problematisk, når voksestederne – som mange steder i Bornholms klippeterræn – er så vanskeligt tilgængelige, at det er næsten umuligt eller prohibitivt dyrt at udføre den (måske) nødvendige pleje.

TAK

Artiklen er støttet af Naturstyrelsens ordning for praksisnære forsøg 2011-12 i forbindelse med et projekt om tarmvridrøn i Danmark. Jeg besøgte Bornholm i sommeren 2012 og fik ved den lejlighed hjælp til at genfinde steder med tarmvridrøn af Kristine Kjørup Rasmussen, den eneste danske doktor i tarmvridrøn, og Finn Hansen, som er en lokal kender af naturens seværdigheder. De øvrige rønarter fulgte med som et naturligt led i observationerne.

En kortere version af artiklen blev publiceret 2013 i tidsskriftet *Skoven*, bind 45, nr. 6-7, side 296-299. De fire rønneentusiaster Hans Chr. Graversgaard, Flemming Rune, Torben Stæhr og Tim Rich samt min botaniklærer Helge Vedel har med kritiske, inspirerende og opklarende kommentarer bidraget til at forbedre den endelige version af artiklen.

LITTERATUR

Aas, G., J. Maier, M. Baltisberger & S. Metzger 1994: Morphology, isozyme variation, cytology and reproduction of hybrids between *Sorbus aria* (L.) Crantz and *S. torminalis* (L.) Crantz. *Botanica Helvetica* 104: 195-214.

Aldasoro, J.J., C. Aedo, C. Navarro & F.M. Garmendia 1998: The genus *Sorbus* (Maloideae, Rosaceae) in Europe and in North Africa: morphological analysis and systematics. *Systematic Botany* 23:189-208.

Aldasoro, J.J., C. Aedo, F.M. Garmendia, F.P. de la Hoz & C. Navarro 2004: Revision of *Sorbus* subgenera *Aria* and *Torminaria* (Rosaceae-Maloideae). *Systematic Botany Monographs* 69: 1-148.

Chester, M., R.S. Cowan, M.F. Fay & T.C.G. Rich 2007: Parentage of endemic *Sorbus* L. (Rosaceae) species in the British Isles: evidence from plastid DNA. *Botanical Journal of the Linnean Society* 154: 291-304.

Ennos, R.A., R. Whitlock, M.F. Fay, B. Jones, L.E. Neaves, R. Payne, I. Taylor, N. de Vere & P.M. Hollingsworth 2012: Process-based species action plans: an approach to conserve contemporary evolutionary processes that sustain diversity in taxonomically complex groups. *Botanical Journal of the Linnean Society* 168: 194-203.

Grundt, H.H. & P.H. Salvesen 2011: Kjenn din *Sorbus*. Rogn og asal i Norge. *Rapport fra Genressurssenteret ved Skog og Landskap* 23: I-VI + 1-104.

Hörandl, E. 2009: The evolution of self-fertility in apomictic plants. *Sexual Plant Reproduction* 23:73-86.

McAllister, H. 2005: *The genus Sorbus. Mountain ash and other rowans*. Royal Botanic Gardens, Kew, XIV + 252 pp.

Nelson-Jones, E.B., D. Briggs & A.G. Smith 2002: The origin of intermediate species of the genus *Sorbus*. *Theoretical and Applied Genetics* 105: 953-963.

Nielsen, H. & K. Thinggaard 1997. Vilde og forvildede arter af røn (*Sorbus*) i Danmark. *Meddelelser fra Atlas Flora Danica* 3: 31-37.

Pellicer, J., S. Clermont, L. Houston, T.C.G. Rich & M.F. Fay 2012: Cytotype diversity in the *Sorbus* complex (Rosaceae) in Britain: sorting out the puzzle. *Annals of Botany* 110: 1185-1193.

Rasmussen, K.K. 2004: *Reproduction, growth and habitat niche of Sorbus torminalis – potential limiting factors for the northern distribution limit*. Ph.D. thesis. Royal Veterinary and Agricultural University, Frederiksberg. vi + 125 pp.

Rasmussen, K.K. & J. Kollmann 2004: Defining the habitat niche of *Sorbus torminalis* from phytosociological relevés along a latitudinal gradient. *Phytocoenologia* 34: 639-662.

Rasmussen, K.K. & J. Kollmann 2007: Genetic diversity, spatial patterns, and growth of root sprouts in a temperate tree at the northern distribution limit. *Ecoscience* 14(2): 250-258.

Rasmussen, K.K. 2007: Dendroecological analysis of a rare sub-canopy tree: Effects of climate, latitude, habitat conditions and forest history. *Dendrochronologia* 25: 3-17.

Rasmussen, K.K. & J. Kollmann 2008: Low genetic diversity in small peripheral populations of a rare European tree (*Sorbus torminalis*) dominated by clonal reproduction. *Conservation Genetics* 9: 1533-1539.

Raspé, O., C. Findlay & A.-L. Jacquemart 2000: *Sorbus aucuparia* L. *Journal of Ecology* 88: 910-930.

Rich, T., L. Houston, A. Robertson & M. Proctor 2010: Whitebeams, rowans and service trees of Britain and Ireland. A monograph of British and Irish *Sorbus* L. *BSBI Handbook* 14: I-VI + 1-223.

Robertson, A., T.C. G. Rich, A.M. Allen, L. Houston, C. Roberts, J.R. Bridle, S.A. Harris & S.J. Hiscock 2010: Hybridization and polyploidy as drivers of continuing evolution and speciation in *Sorbus*. *Molecular Ecology* 19: 1675-1690.

Salvesen, P.H. 2011: Rogn og asal (slekten *Sorbus*) i Arboretet på Milde – Del 2. Norske spesialiteter. *Årringen* 15: 77-123.

Skovsgaard, J.P. 2013: Røn på Bornholm: en genetisk smeltedigel for tarmvridrøn, klipperøn, seljerøn, finsk røn og almindelig røn. *Skoven* 45(6-7): 296-299

Stace, C.A. 1998: Species recognition in agamosperms – the need for a pragmatic approach. *Folia Geobotanica* 33: 319-326.

Overfor: *Sorbus rupicola* på Libertsklippen.
Foto: Finn Hansen, 9. juni 2007.

STENSBYGAARD HAVE, SYDSJÆLLAND

STENSBYGAARD GARDEN, SOUTH ZEALAND

TRINE SOFIE NIELSEN

E-mail: *tsni@alectia.com*

MARIAN ØRGAARD

Institut for Plante- og Miljøvidenskab, Plantesystematik

Københavns Universitet

Rolighedsvej 21, DK-1958 Frederiksberg C

E-mail: *moe@life.ku.dk*

Keywords:

Stensbygaard manor, remarkable and rare trees, *Abies × borisii-regis*

Foto:

Trine Sofie Nielsen og Marian Ørgaard

SUMMARY

The present article is a description and registration of the garden at Stensbygaard manor, Vordingborg municipality in southern Zealand, Denmark. The registration has been prepared at request of the owners of Stensbygaard and is made on the basis of a previous registration by botanist Dr. Johan Lange in 1970. The work includes a list of trees which have disappeared since the 1970 registration and a list of the current planting (2010).

INTRODUKTION

Stensbygaard ligger i Stensby Sogn, Vordingborg Kommune. Haven på Stensbygaard er i sin nuværende form anlagt i slutningen af 1920'erne. På baggrund af en tidligere registrering af vedplanterne på Stensbygaard, udarbejdet af Prof.

Johan Lange i 1970 (Lange 1971), er der på anmodning fra de nuværende ejere, familien Riegels, foretaget en opdatering af vedplantesamlingen. Godset har været i familiens besiddelse siden 1923.

Efter 1970 er der foretaget adskillige nyplantninger i haven. Samtidigt er andre træer døde og/eller fældet. Denne artikel indeholder både en registrering af de bortfaldne træer efter 1970 og en registrering af havens eksisterende vedplanter frem til efteråret 2010; i alt 345 træer/buske, af hvilke 44 vurderes som bemærkelsesværdige (på grund af en særlig smuk udvikling, alder og størrelse) og/eller sjældne (defineret som ikke almindelig og plantet med lav hyppighed i Danmark). Den nuværende planteliste (Tabel 2) medtager kun vedplanterne i samme områder, som Lange medtog i sin registrering (område A-O, Fig. 4). De

Fig. 1: Hovedbygningen på Stensbygaard, 2010.

Fig. 2: Ortofoto af Stensbygaard, 1954. På billedet ses avlsbygningerne mod nordvest, hovedbygningen nord for haven, søen mod sydøst og der imellem plæner og beplantninger.

resterende områder (område P-U, Fig. 4), hvor vedplanterne primært er af yngre dato, berøres særskilt og registreringen er ikke fuldstændig (Tabel 3). Det skal nævnes, at naturlig spredning/forvildning af visse arter (e.g. *Symphoricarpos albus*) i busketterne ikke er medtaget. Denne artikel refererer til beplantningen i 2010. En planteliste relateret områdeopdeling af haven er vedlagt som bilag 1.

Navngivningen af planter følger Plantenavne - Dyrkede og vilde planter (Arnklit et al. 2007).

Følgende litteratur er konsulteret under bestemmelsesarbejdet: Bean 1970, Fitschen 2007, Gaussen 1964, Hillier 1998, Johnson & More 2004, Krüssmann 1985, Liu 1971, Olsen et al. 1997, White et al. 2005 og Kozhukharov 1992.

BESKRIVELSE AF HAVEN

Haven på Stensbygaard blev anlagt samtidig med opførelsen af den nuværende hovedbygning i 1872 (Fig. 1). Hovedbygningen samt avlsbygninger er opført efter tegninger af landbrugsbygningsarkitekt August Klein (1839-1909) i nederlandsk renæssancestil. Havearkitekten er ikke kendt. Tidligere, da man havde mange ansatte, der også skulle bespises, var store dele af haven udlagt som frugt- og køkkenhave. Mange områder i haven krævede stort vedligehold og tog tid at passe. For at sikre en mindre arbejdskrævende drift, er der foretaget mange omlægninger i nyere tid.

Den nuværende have er anlagt i slutningen af 1920'erne omkring en større, kunstig sø. Vandet til søen kommer fra

Fig. 3: Udsigten ud over haven set fra Hovedbygningen, 2010.

dræn og kilde i søen. Et dræn er stadig vandførende, kommer fra nordøst ind i haven, hvor det forsyner søen. Haven er anlagt i engelsk romantisk stil i et kupe-ret terræn med mange haverum skabt af spredte grupper af træer og buske, ud-kigsposter og sigtelinjer (Fig. 2).

I 1947 indplantede man et stort antal nåletræer mellem rækkerne med frugt-træer i frugthaven (område D, Fig. 4). Senere fjernede man frugttræerne og be-gyndte at tynde ud i de nye nåletræer. En vestlig frugtplantage blev også nedlagt og arealet blev udlagt som plæne (om-råde P, Fig. 4). Enkelte frugttræer fik dog lov at blive stående som prydræer heri-blandt det på gården udviklede æbletræ

'Fredskovs æblet'. Æbletræet blev udvik-let af gartnererelev Nielsen i 1902 og blev i 2012 en del af Pometets samling (Riegels 2013). Det tidligere store køkkenhave- og drivhusareal er også væsentligt omlagt og reduceret. Dels er der plantet roser og stauder, og dels er der opført et spekta-kulært udendørskøkken og overdækket solkrog.

I 1967 væltede mange træer i de kraf-tige efterårsstorme. Heldigvis ikke nogle af de rigtigt sjældne træer. Lange (1971) angiver, at den naturlige udtynding var gunstig for havenes udtryk.

Arealet af Stensbygaards have er i dag omkring 8 ha inklusive sø-arealet. Jorden kategoriseres som en ret stiv lerjord. Hele

haveområdet passes af en enkelt have- og altmuligmand. De dele af haven, der ligger fra hovedbygningen og ned mod søen, er primært udlagt i åbne, let skrånende plæner med grusstier og spredte busketter. I syd og vest grænser haven op til store marker. De resterende dele af haven er tættere beplantet med større træer. I disse bevoksninger, der bærer præg af skov, er der velplejede stisystemer. Fra hovedbygningen er der en smuk udsigt mod syd ud over haven, over markerne til Kalvestrømmen med Farø og Bogø, og bag disse Storstrømmen og nordkysten af Falster (Fig. 3).

OPRINDELSE AF HAVENS TRÆER OG BUSKE

Planterne i Stensbygaard have er for hovedpartens vedkommende købt på planteskoler. Derudover har man gennem tiden fået en del planter i gaver – fra familie og bekendte i Danmark og Sverige. Fra 1970 og frem er der indkøbt mange træer fra Arne Vagn Jakobsens Planteskole,

Glamsbjerg, Fyn. Før 1970 er der indkøbt materiale i de nu nedlagte planteskoler: Mathiesens Planteskole, Korsør og Asger M. Jensens Planteskole, Holmstrup, Fyn. Fra begge disse steder er der bestillingslister fra 1955, og fra Asger M. Jensens planteskole findes også en bestilling fra 1954. I 1951 og 1954 er der indkøbt en del materiale fra Hørsholm Planteskole ejet af H. Glæsel. I 1951 er der bestillingslister til Paludans Planteskole, Klarskov ved Vordingborg. Hvor materialet fra før 1950 kommer fra, er uvist. Generelt er alle de gamle nordamerikanske nåltræer plantet i perioden fra slutningen af 1920'erne til 1940, men der er ingen kendte bestillings- eller indkøbslister på disse.

BORTFALDE TRÆER SIDEN 1970

Langes registrering fra 1970 omfatter 349 numre. Af disse er 121 (35 %) borte i 2010 (Tabel 1). Dertil er 28 numre – primært buske – usikre mht. bestemmelse og placering.

Tabel 1: Træer/buske, der tidligere blev registreret af J. Lange i 1970, som i 2010 er forsvundet.

FAMILIE	ART	NAVN	
Abies	<i>Abies alba</i>	Alm. ædelgran	
	<i>Abies alba</i> × <i>grandis</i>	Ædelgran-krydsning	
	<i>Abies alba</i> × <i>nordmanniana</i>	Ædelgran-krydsning	
	<i>Abies concolor</i>	Langnålet ædelgran	
	<i>Abies grandis</i>	Kæmpeædelgran	
	<i>Abies koreana</i>	Koreagran	
	<i>Abies lowiana</i>	Californisk ædelgran	
	<i>Abies nordmanniana</i>	Nordmannsgran	
	Picea	<i>Picea abies</i>	Rødgran
		<i>Picea abies</i> 'Fastigiata'	Rødgran-cultivar
<i>Picea abies</i> 'Inversa'		Hængegran	
<i>Picea engelmannii</i> × <i>pungens</i>		Hybridgran	
<i>Picea jezoensis</i>		Jessogran	
<i>Picea mariana</i> 'Doumetii'		Sortgran-cultivar	

FAMILIE	ART	NAVN	
Picea (fortsat)	<i>Picea orientalis</i>	Orientalisk gran	
	<i>Picea polita</i>	Tigerhalegran	
	<i>Picea pungens</i>	Blågran	
	<i>Picea pungens</i> 'Argentea'	Blågran-cultivar	
	<i>Picea pungens</i> 'Glaucula'	Blå blågran	
Pinus	<i>Pinus mugo</i> ssp. <i>uncinata</i>	Fransk bjergfyr	
	<i>Pinus nigra</i>	Sortfyr	
	<i>Pinus ponderosa</i>	Gul fyr 3 stk.	
Andre nåletræsarter	<i>Cedrus deodara</i>	Himalayaceder 2 stk.	
	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	Ædelcypres 2 stk.	
	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Pendula Argentea'	Ædelcypres-cultivar	
	<i>Chamaecyparis pisifera</i>	Ærtcypres 5 stk.	
	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Plumosa'	Fjercypres	
	<i>Chamaecyparis obtusa</i>	Solcypres 2 stk.	
	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Compacta'	Solcypres-cultivar	
	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Nana aurea'	Solcypres-cultivar	
	<i>Cryptomeria japonica</i>	Japansk kryptomeria	
	<i>Cryptomeria japonica</i> 'Elegans'	Pragtkryptomeria	
	<i>Cryptomeria japonica</i> 'Nana'	Japansk kryptomeria-cultivar	
	<i>Juniperus communis</i> 'Hibernica'	Søjleene	
	<i>Juniperus sabina</i>	Sevenbom	
	<i>Juniperus squamata</i> 'Meyeri'	Kinesisk blåene	
	<i>Juniperus virginiana</i>	Blyantene 2 stk.	
	<i>Pseudotsuga menziesii</i>	Douglasgran	
	<i>Sciadopitys verticillata</i>	Parasoltræ	
	<i>Taxodium distichum</i>	Sumpcypres	
	<i>Taxus baccata</i>	Alm. taks	
	<i>Taxus baccata</i> 'Aureo-marginata'	Alm. taks-cultivar	
	<i>Taxus cuspidata</i> 'Densa'	Japansk taks-cultivar	
	<i>Thuja occidentalis</i>	Alm. thuja 4 stk.	
	<i>Thuja occidentalis</i> 'Columnaris'	Alm. thuja-cultivar	
	<i>Thuja occidentalis</i> 'Filicoides'	Alm. thuja-cultivar	
	<i>Thuja occidentalis</i> 'Filiformis'	Trådthuja	
	<i>Thuja occidentalis</i> 'Nana Aurea'	Alm. thuja-cultivar	
	<i>Thuja plicata</i>	Kæmpethuja 2 stk.	
	<i>Thujopsis dolabrata</i>	Hønsenestræ 5 stk.	
	<i>Tsuga heterophylla</i>	Vestamerikansk hemlock	
	<i>Tsuga sieboldii</i>	Sieboldhemlock	
	Løvtræer	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Hestekastanje 2 stk.
		<i>Chaenomeles superba</i>	Japankvæde
<i>Crataegus rhipidophylla</i>		Koralhvidtjørn	
<i>Cunninghamia lanceolata</i>		Kinesisk cunninghamia	
<i>Populus tremula</i> × <i>tremuloides</i>		Hybridpoppel	
<i>Prunus</i> × <i>persicoides</i>		Mandelfersken	
<i>Prunus subhirtella</i>		Hængende higankirsebær	
<i>Quercus rubra</i>		Rødeg	
<i>Quercus robur</i>		Almindelig eg/Stilkeg 2 stk.	
<i>Viburnum opulus</i>		Kvalkved/Ulvsrøn	

HAVENS AKTUELLE TRÆER

I registreringen 2010 indgår 345 numre (Tabel 2). 113 af dem fremgår ikke af den oprindelige registrering, hvilket giver en tilgang på 33 %. Det er primært nyplantninger, men omfatter også væsentlige, gamle træer, der ikke tidligere var registreret.

En del af træerne i haven er særligt bemærkelsesværdige (* i Tabel 2). Nogle

fordi de har en speciel smuk udvikling, er gamle og har nået en vis størrelse, andre fordi de er ualmindelige og plantet med lav hyppighed i Danmark (sjældne).

Havens naturlige områdeafgrænsninger er navngivet fra A til U, og for hver art er noteret i hvilke områder af haven, arten står (Fig. 4). En planteliste relateret områdeopdeling af haven er vedlagt som bilag 1.

Fig. 4: Haven er inddelt i områder fra A til U. Ortofoto, forår 2012.

Tabel 2: Artsliste over havens træer og buske, område A-O, 2010.

Efter hver art er i parentes noteret, i hvilke områder af haven arten står. Hvor træets højde er målt, er det ligeledes noteret. Træer markeret med stjerne (*) anses for særligt bemærkelsesværdige og/eller sjældne.

FAMILIE	ART	NAVN	
Abies	<i>Abies alba</i>	Alm. ædelgran (G) 26 m	
	<i>Abies balsamea</i>	Balsamædelgran (F) 14 m *alder,udvikling	
	<i>Abies concolor</i>	Langnålet ædelgran (D)	
	<i>Abies grandis</i>	Kæmpeædelgran (D)	
	<i>Abies nordmanniana</i>	Nordmannsgran (B)(D)(K)	
	<i>Abies pinsapo</i>	Spansk ædelgran (F) *alder,størrelse	
	<i>Abies pinsapo</i> 'Glauca'	Spansk ædelgran-cultivar (F) 16 m *alder,størrelse	
	<i>Abies procera</i>	Søvlædelgran/Nobilisædelgran (D)(J)	
	<i>Abies</i> × <i>boresii-regis</i>	(D) 20 m *sjælden	
Picea	<i>Picea abies</i>	Rødgran (D)	
	<i>Picea abies</i> 'Inversa'	Hængegran (C)	
	<i>Picea brachytyla</i>	(D)	
	<i>Picea breweriana</i>	Sørgegran (J) *alder,udvikling	
	<i>Picea jezoensis</i> subsp. <i>hondoensis</i>	Hondogran (D)	
	<i>Picea jezoensis</i> × <i>P. sitchensis</i>	Gran-hybrid (G)	
	<i>Picea omorika</i>	Serbisk gran (D)(G)(H) *alder,udvikling	
	<i>Picea orientalis</i>	Orientalisk gran (G) *alder,udvikling	
	<i>Picea pungens</i>	Blågran (D)	
	<i>Picea pungens</i> 'Argentea'	Blågran-cultivar (D)	
	<i>Picea sitchensis</i>	Sitkagran (F)(G)	
	Pinus	<i>Pinus aristata</i>	Børstekoglefyr (F)
		<i>Pinus armandii</i>	Armandfyr (M)
<i>Pinus cembra</i>		Cembrafyr (F) 25 m *alder,sjælden	
<i>Pinus nigra</i>		Sortfyr (D)(I)	
<i>Pinus nigra</i> var. <i>corsicana</i>		Korsikansk fyr (B) 19 m *alder,udvikling	
<i>Pinus nigra</i> var. <i>nigra</i>	<i>Pinus ponderosa</i>	Østrigsk fyr (M) 20 m	
	<i>Pinus peuce</i>	Gul fyr (F) 22 m. (K) 20 m	
	<i>Pinus strobus</i>	Silkefyr (D) 19 m *alder,udvikling	
	<i>Pinus wallichiana</i>	Weymouthfyr (D)	
	<i>Pinus wallichiana</i>	Tårefyr (D)	
	<i>Pinus wallichiana</i>	Abetræ (F)	
Andre nåle-træs-arter	<i>Araucaria araucana</i>	Californisk flodceder (C)(D)	
	<i>Calocedrus decurrens</i>	Atlasceder (D)	
	<i>Cedrus atlantica</i>	Blå atlasceder (E) *alder,udvikling	
	<i>Cedrus atlantica</i> 'Glauca'	Himalayaceder (C)(D)(G) 16 m *alder,form	
	<i>Cedrus deodara</i>	Libanonceder (D)	
	<i>Cedrus libani</i>	Kinesisk blommetaks (K) *sjælden	
	<i>Cephalotaxus fortunei</i>	Japansk blommetaks (F)	
	<i>Cephalotaxus harringtonia</i>	Ædelcypres (A)(D)(F)(G)(H)(O)(K)	
	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	Ædelcypres-cultivar (D)	
	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Alumii'	Ædelcypres-cultivar (F)	
	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Erecta'	Ædelcypres-cultivar (D)(F)	
	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Fraseri'	Ædelcypres-cultivar (D) *form	
	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Intertexta'	Ædelcypres-cultivar (C)(F) *alder	
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Wisselii'			

FAMILIE	ART	NAVN
		Ærtecypres (A)(B)(D)(F)(G)
		Trådcypres (F) *alder,form
		Ærtecypres-cultivar (K)
		Kransecypres (F) *alder
		Japansk kryptomeria (C)(D)(G)(H)
		Japansk kryptomeria-cultivar (F)(G)
		Prægtkryptomeria (F) *alder
		Leylandcypres (D) *alder,sjælden
		Kinesisk ene-cultivar (D) *sjælden
		Østsibirisk lærk-hybrid(D)
		Østsibirisk lærk × Japansk lærk (D)
		Japansk lærk (D)(F)
		Hængende japansk lærk (F) *alder,udvikling
		Vandgran (D) 22m (D) 19m
		Vandgran-cultivar (D)
		Douglasgran (A)(D)(F) 28 m
		Alm. sumpcypres (E)(G) *alder,sjælden
		Alm. taks (A)(B)(D)(G)
		Alm. taks-cultivar (F)
		Alm. taks-cultivar (F)
		Alm. taks-cultivar (F)
		Søjletaks (F)(G)
		Alm. taks-cultivar (K)
		Kæmpethuja (A)(B)(C)(D)(F) 19m (J)(G) 21m (H) 22m
		Alm. thuja-cultivar (F)
		Alm. thuja-cultivar (D)(E)(F)
		Alm. thuja-cultivar (F) *udvikling
		Japansk thuja (D) *alder,udvikling
		Hønsenestræ (D)(H)
		Californisk nøddetaks (D)(F) *ualmindelig,udvikling
		Japansk nøddetaks (F) *ualmindelig
		Vestamerikansk hemlock (D)(H)(K)
		Sieboldhemlock (G)
		Parasoltræ (F)(O) *alder,form
		Rødtræ (D)(F) 22 m *alder,udvikling
		Mammutræ (B)(D)(I) 6 m (J) 22 m *alder,udvikling
Løvtræer		Navr (A)(F)
		Papirbarkløn (D)
		Ahorn/Ær (B)
		Spidsløn (E)
		Alm. hestekastanje (B)(C)(G)(K)(F) 24 m
		Hestekastanje-art (F)
		Rød hestekastanje (J)
		Rødel (C)(D)(E)
		Oregonel (M) *alder,ualmindelig
		Alleghenybærmispel (F)
		Rødbirk (D)
		Vortebirk (A)(B)(C)(E)

FAMILIE	ART	NAVN
Løvtræer	<i>Betula × aurata</i>	(G)(H)
(fortsat)	<i>Buddleja davidii</i>	Sommerfuglebusk (G)
	<i>Castanea sativa</i>	Ægte kastanje (L)
	<i>Cercidiphyllum japonicum</i>	Hjertetræ (I)
	<i>Chaenomeles speciosa</i>	Stor japankvæde (F)(G)
	<i>Clematis hybrida</i>	(D)
	<i>Clethra alnifolia</i>	Alm. konvalbusk (G)
	<i>Cornus alba</i>	Hvid kornel (E)
	<i>Cornus mas</i>	Kirsebærkornel (F)
	<i>Corylus avellana</i> 'Heterophylla'	Fligbladet hassel (F) *sjælden
	<i>Cotinus coggygia</i> 'Royal Purple'	Rød parykbusk (F)
	<i>Crataegus laevigata</i>	Alm. hvidtjørn (F)
	<i>Crataegus monogyna</i>	Engrifflet hvidtjørn (L)
	<i>Crataegus × media</i> 'Paul's Scarlet'	Rødtjørn (E)
	<i>Davidia involucrata</i>	Duetræ (A)(F) *alder,form
	<i>Deutzia scabra</i>	Stor stjernetop (H)
	<i>Deutzia × rosea</i>	(F)
	<i>Euonymus europaeus</i>	Alm. benved (C)(D)(I)
	<i>Euonymus fortunei</i> 'Argenteo-variegatus'	Krybende benved-cultivar (K)
	<i>Fagus sylvatica</i>	Alm. bøg (A)(D)(G)(H)(K)
	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropunicea'	Blodbøg (J) 17 m
	<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	Hængebøg (C) *alder,udvikling
	<i>Fagus sylvatica</i> f. <i>purpurea</i>	Rødbøg (N)
	<i>Ficus carica</i>	Alm. figen (O)
	<i>Forsythia viridissima</i>	Grøn forsytia (G) *sjælden
	<i>Fraxinus excelsior</i>	Alm. ask (L)
	<i>Fuchsia magellanica</i>	Magellanfuchsia (G)
	<i>Ginkgo biloba</i>	Tempeltræ (D) 19 m (F)(G)(J)(L)
	<i>Halesia carolina</i>	Carolinsk Snekløkkebusk (F)
	<i>Hamamelis japonica</i>	Japansk troldnød (F) *ualmindelig
	<i>Hibiscus syriacus</i>	Syrisk rose (G)
	<i>Hydrangea macrophylla</i>	Alm. hortensia (F)
	<i>Ilex aquifolium</i> ♀	Alm. kristtorn (E)
	<i>Jasminum beesianum</i>	Rosenjasmin (F) *ualmindelig
	<i>Jasminum nudiflorum</i>	Vinterjasmin (F)(O)
	<i>Kerria japonica</i>	Ranunkelbusk (G)
	<i>Koelreuteria paniculata</i>	Kinesertræ (H)
	<i>Laburnum anagyroides</i>	Alm. guldregn (C)(E)(F)
	<i>Liriodendron tulipifera</i>	Alm. tulipantræ (B)(G)(J)(M)
	<i>Lonicera tatarica</i>	Tatarisk gedebled (G)
	<i>Magnolia acuminata</i>	Agurkmagnolia (D)
	<i>Magnolia kobus</i>	Japansk magnolia (G) *alder,udvikling
	<i>Magnolia × soulangeana</i>	Alm. magnolia (B)(C)(E)
	<i>Malus</i> 'John Downie'	Paradisæble-cultivar (N)
	<i>Metasequoia glyptostroboides</i>	Vandgran (G)
	<i>Nyssa sylvatica</i>	Skovtupelotræ (D) *sjælden
	<i>Paeonia × suffruticosa</i>	Alm. træpæon (G)
	<i>Philadelphus coronarius</i>	Vellugtende pibeved (G)(H)

FAMILIE	ART	NAVN
	<i>Physocarpus opulifolius</i>	Amerikansk blærespiræa (G)
	<i>Platanus × acerifolia</i>	Alm. platan (F) 28 m *alder,udvikling
	<i>Populus tremula × P. tremuloides</i>	Bævreasp × Amerikansk asp (F) *alder
	<i>Prunus avium</i>	Fuglekirsebær (A)(B)(D)(E)(K)
	<i>Prunus cerasifera</i> 'Pissardii'	Blodblomme (G)(I) *alder,udvikling
	<i>Prunus maackii</i>	Manchurisk kirsebær (D)
	<i>Prunus serrulata</i>	Japansk kirsebær (D)(N)
	<i>Pyrus communis</i>	Alm. pære (L)
	<i>Quercus frainetto</i>	Ungarsk eg (D)
	<i>Quercus pyrenaica</i>	Pyrenæisk eg (F)
	<i>Quercus robur</i>	Alm. Eg/Stilkeg (A)(C)(G)(I)(L)(M)
	<i>Rhamnus fallax</i>	Alpekorsved (G)
	<i>Rhamnus imeretina</i>	Kaukasisk korsved (F) *alder,udvikling
	<i>Rhododendron</i>	Rhododendron-cultivarer (D)(K)
	<i>Robinia pseudoacacia</i>	Alm. robinie (D)(F) lyserød form (G) *alder,udvikling
	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Umbraculifera'	Kuglerobinie (M) *alder
	<i>Rosa hybrida</i>	Rose-hybrid (O)
	<i>Rosa rugosa</i>	Rynket rose (C)
	<i>Rubus phoenicolasius</i>	Vinbrombær (G)(H)
	<i>Ruscus hypoglossum</i>	Tungeblad (L)
	<i>Salix alba</i>	Hvidpil (E)
	<i>Salix × sepulcralis</i> nothovar. <i>chrysocoma</i>	Guldhårpil (C)
	<i>Spiraea × vanhouttei</i>	Buketspiræa (H)
	<i>Stachyurus praecox</i>	Japansk akshale (H)
	<i>Syringa villosa</i>	Filtet syren (H)
	<i>Syringa villosa</i> 'Aurea'	Filtet syren-cultivar (F)
	<i>Syringa vulgaris</i>	Alm. syren (E)(G)
	<i>Syringa × chinensis</i> 'Saugeana'	Kinesisk syren-cultivar (G)
	<i>Tilia americana</i>	Sortlind (E)
	<i>Tilia cordata</i>	Småbladet lind/Skovlind (D)
	<i>Tilia cordata</i> 'Tortuosa'	Småbladet lind/Skovlind-cultivar (M)
	<i>Tilia mongolica</i>	Mongolsk lind (F)
	<i>Tilia platyphyllos</i>	Storbladet lind (C)(D)(G)
	<i>Tilia × europaea</i>	Parklind (A) 28 m (H) 25 m
	<i>Viburnum hillieri</i> 'Winton'	Stedsegrøn snebolle (E)
	<i>Viscum album</i>	Alm. mistelten (N)
	<i>Weigela florida</i>	Klokkebusk (F)(H)
	<i>Weigela middendorffiana</i>	Gul klokkebusk (G)
	<i>Wisteria sinensis</i>	Alm. blåregn (O)

Fig. 5: *Pinus nigra* var. *corsicana* Korsikansk fyr, område B. Træets højde er målt til 19 m. 2010.

Fig. 6: *Sequoiadendron giganteum* Mammuttræ, område J. Træet er plantet i 1951, hvor træet er indkøbt. Bærer kogler fra omkring 0,5 m. over jorden. Højden er målt til 22 m. 2010.

Fig. 7: I forgrunden ses en del af kronen fra *Quercus robur* Alm. eg/Stilkeg. Dernæst fra højre mod venstre står der en nyplantet *Pinus armandii* Armandfyr, *Liriodendron tulipifera* Tulipantræ, *Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera' Kuglerobinie og bagerst *Pinus nigra* var. *nigra* Østrigsk fyr. Område M, 2010.

Fig. 8: Billedet er taget af J. Lange i 1970 og var med i den oprindelige registrant (Lange 1971).
Fig. 7 er for sammenligningens skyld forsøgt taget fra samme sted og vinkel - blot 40 år senere.

Tabel 3: Interessante arter i den Gamle frugthave og i andre, nyere anlagte områder i haven.

Den Gamle frugthave (P)	
<i>Acer carpinifolium</i>	Avnbøgbladet løn
<i>Acer griseum</i>	Papirbarkløn
<i>Acer platanoides</i> 'Waldersseii'	Spidsløn-cultivar
<i>Acer tegmentosum</i>	Manshurisk løn
<i>Aesculus hippocastanum</i> 'Laciniata'	Fliget hestekastanje
<i>Aesculus neglecta</i>	Hestekastanje-art
<i>Chamaecyparis nootkatensis</i> 'Pendula'	Nutkacypres-cultivar
<i>Carya ovata</i>	Hvid hickory
<i>Castanea sativa</i> 'Asplenifolia'	Ægte kastanje-cultivar
<i>Catalpa bignonioides</i>	Alm. trompetkrone
<i>Catalpa erubescens</i>	Hvid trompetkrone
<i>Clematis montana</i> var. <i>rubens</i>	Bjergskovranke-varietet
<i>Corylus colurna</i>	Tyrkisk hassel
<i>Diospyros virginiana</i>	Amerikansk kaki
<i>Euonymus sachalinensis</i>	Sakhalinbened
<i>Juniperis wallichiana</i>	
<i>Liriodendron tulipifera</i> 'Fastigiata'	Alm. tulipantræ-cultivar
<i>Malus yunnanensis</i> 'Veitchii'	Paradisæble-cultivar
<i>Phellodendron amurense</i>	Amurkorktræ
<i>Picea polita</i>	Tigerhalegran
<i>Pinus armandii</i>	Armandfyr
<i>Pinus sylvestris</i> 'Fastigiata'	Søjleskovfyr
<i>Pterostyrax hispidus</i>	Epaulettræ
<i>Pyrus ussuriensis</i> var. <i>hondoensis</i>	Ussuripære-varietet
<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Tortuosa'	Troldrobinie
<i>Robinia viscosa</i>	Klæbrig robinie
<i>Sorbus aucuparia</i> 'Ulung'	Alm. røn-cultivar
<i>Sorbus hupehensis</i>	Hupehrøn
<i>Sorbus insignis</i>	Assamisk røn
<i>Trochodendron aralioides</i>	Hjultræ
<i>Ulmus minor</i> var. <i>suberosa</i>	Korkelm
<i>Viburnum opulus</i> 'Roseum'	Alm. snebolle
Andre områder	
<i>Abeliophyllum distichum</i>	(S)
<i>Abies delavayi</i>	Delavayædelgran (S)
<i>Acer rubrum</i>	Rød løn (S)
<i>Acer tegmentosum</i>	Kinesisk løn (T)
<i>Calycanthus floridus</i> var. <i>laevigatus</i>	Blågrøn kanelbusk (T)
<i>Cercidiphyllum japonicum</i> 'Pendulum'	Hængende hjertetræ (T)
<i>Cornus lorida</i>	Blomsterkornel (T)
<i>Cornus nuttallii</i>	Vestamerikansk kornel (S)
<i>Diospyros lotus</i>	Asiatisk kaki (T)
<i>Diospyros virginiana</i>	Amerikansk kaki (T)
<i>Idesia polycarpa</i>	Orangekirsebær (S)
<i>Juglans ailantifolia</i>	Japansk valnød (S)
<i>Kalopanax septemlobus</i>	Kalopanax (S)
<i>Lindera benzoin</i>	Feberbusk (T)
<i>Malus ioensis</i> 'Fimbriatus'	Paradisæble-cultivar (S)
<i>Parrotiopsis jacquemontiana</i>	(S)
<i>Paulownia tomentosa</i>	Kejsertræ (S)
<i>Picea breweriana</i>	Sørgegran (S)
<i>Prunus dulcis</i>	Mandel (U)
<i>Pterostyrax hispidus</i>	Epaulettræ (T)
<i>Quercus rubra</i>	Rødeg (S)
<i>Salix purpurea</i> 'Nana'	Purpurpil-cultivar (S)
<i>Styphnolobium japonicum</i>	Pagodetræ (S)
<i>Syringa reticulata</i> subsp. <i>amurensis</i> 'Ivory Silk'	Amursyren-cultivar (U)
<i>Trochodendron aralioides</i>	Hjultræ (S)

Flere områder af haven var ikke medtaget i den tidligere registrering. Mest interessant er den Gamle frugthave (område P), hvor der siden 1980 og fremefter er plantet over 100 arter af primært sjældne træer, doneret af familie og venner eller indkøbt fra Arne Vagn Jacobsens Planteskole på Fyn. Område Q er udlagt som køkkenhave og område R som frugthave. Område S og T, tidligere køkkenhave, er plantet fra 1960 og frem. Her står mange forskellige, og også flere sjældne, træer. Område U er primært rosenhave. Tabel 3 viser nogle af de arter, der optræder i disse områder (P, S, T og U).

ABIES × BORISII-REGIS MATTF. EMEND. LIU

Specielt ét træ i haven kræver ekstra omtale. I Johan Langes registrering fra 1970 er træet angivet som (99) *Abies numidica* De Lannoy ex Carriere, Numidisk/Algerisk Ædelgran. Der er dog morfologiske karakterer, der ikke er i overensstemmelse med denne artsbestemmelse.

- Nålene er længere og smallere end hos *A. numidica*, hvis nåle er 15 (-25) × 2,5 mm
- Hunkoglerne har udragende dækskæl, hvor kogler fra *A. numidica* har skjulte, indesluttede dækskæl
- Glatte skud og butte nålespidser, hvilke dog også karakteriserer *A. numidica*
 - Herbariemateriale fra henholdsvis Det Biovidenskabelige Fakultet (CP) og Botanisk Have & Museum (C), af *A. numidica* bekræfter, at eksemplaret i Stensbygaard have ikke er denne art. Det eneste herbariemateriale, der ser ud som træet i Stensbygaard, er materiale indsamlet i Stensbygaard Have i 1961 (Fig. 9). Dette herbarieark

Fig. 9: Herbarieark fra CP. Materialet er indsamlet i Stensbygaard have 1961. Arten er angivet som *A. numidica*. Det. et leg. er ikke angivet på arket.

i CP har ikke anført hverken indsamler eller bestemmer.

- Knopperne er harpiksdækkede. Knopper af *A. numidica* har ikke eller kun lidt harpiksdække

I bestemmelsesarbejdet kunne de morfologiske karakterer pege mod flere arter. Blandt andet *Abies pardei* Gaussen., *A. cephalonica* Loud., *A. nebrodensis* og *A. alba* Mill.. Ligeledes krydsninger mellem nogle af arterne. På grundlag af de morfologiske karakterer er træet nu bestemt til: *Abies × borisii-regis* Mattf. emend. Liu (1971) . Synonymer: *Abies cilicica* Ant. & Kotschy var. *borisii-regis* (Mattf.) Silba (1990); *Abies alba* subsp. *borisii-regis* (Mattf.) Kožuharov & N. Andreev (1992); *Abies cilicica* (Ant. & Kotschy) Carrière subsp. *borisii-regis* (Mattf.) Silba (2008).

Abies alba Mill. subsp. *borisii-regis* (Mattf.) Kožuharov & N. Andreev ifølge IPNI.

Abies × borisii-regis forekommer fra det sydlige Bulgarien til det nordøstlige Grækenland, og er kendt siden 1883 (Johnson & More 2004). Det er formodentlig en krydsning mellem *A. alba* Mill. (Alm. Ædelgran) og *A. cephalonica* Loud. (Græsk Ædelgran) (Farjon 1990; Fitschen 2007). Træet er ofte tæt grenet. Hybriden er meget variabel med hensyn til flere morfologiske karakterer. Skuddene er oftest tæt hårede som hos *A. alba*, men hårene er blegere end hos *A. alba*; skuddene kan dog være glatte som hos *A. cephalonica*. Knopperne kan være med og uden harpiksdække. Nålestillingen er tæt og nålespidsernes udformning kan være både spids, lige afskåret, but eller udrandet. Dette endda inden for det enkelte skud. Træets bark er mørkegrå og fremstår med tætte, hårde, firkantede barkplader.

Abies × borisii-regis er et sjældent træ – ikke blot i Danmark. Der kendes ingen andre eksemplarer her i landet. Det er uvist, fra hvilken kilde træet er kommet til Stensbygaard (Fig. 10).

TAK

Niels Jacobsen og Jørgen Jensen har assisteret i bestemmelsesarbejdet. Knud Ib Christensen var til stor hjælp i forbindelse med bestemmelsen af *Abies × borisii-regis*. Familien Riegels har været behjælpelige med historiske data og har givet adgang til gamle plantebestillingslister, indkøbslister fra diverse planteskoler gennem tiden, billeder m.m. samt givet fri adgang til haven i perioden 2009-2010.

Fig. 10: *Abies × borisii-regis*, område D i haven. Træet er målt til 20 m. 2010. Koglerne er fotograferet i toppen af træet.

LITTERATUR OG KILDER

Arnklit, F., H. A. Jensen & J. Jensen (2007): *Plantenavne - Dyrkede og vilde planter*. Biofolia, Frederiksberg.

Bean, W. J. (1970): *Trees and Shrubs in the British Isles. Volume 1 A-C*. John Murray, 8. udgave.

Fitschen, J. (2007): *Gehölzflora. Mit Knospen- und Früchtgeschüssel*. Quelle & Meyer verlag, Wiebelsheim. 12. Udgave.

Gaussen, H. (1964): *Les Gymnospermes actuelles et fossiles. Fascicule VII, Genres PINUS (suite), CEDRUS et ABIES*. Faculté des Sciences, Toulouse.

Hillier (1998): *The Hillier Manual of Trees and Shrubs*. David & Charles.

Johnson, O. & D. More (2004): *Tree Guide*. HarperCollins Publishers, London.

Kozhukharov, S. (1992): *Opred. Vissh. Rast. Bulg. 785. Notizbl. Bot. Gart. Berlin-Dahlem*.

Krüssmann, G. (1985): *Manual of Cultivated Conifers*. B.T. Batsford Ltd, London, 2. udgave.

Lange, J. (1971): *Stensbygårds park mellem Vordingborg og Kallehave*. Særtryk af *Dansk Dendrologisk Årsskrift* 3, II 1971.

Liu, T.-S. (1971): *A monograph of the genus Abies*. National Taiwan University, Department of Forestry, Taipei. 608 pp.

Olsen, O., P. E. Brander, L. Langschwager, J. Lange, K. Ladefoged, S. Ødum & K. I. Christensen (1997): *Havens Planleksikon, Træer og buske*. 2. bind. *Det Danske Haveselskab, Jægerborgvej 47, 2800 Lyngby*. 2. udgave.

Riegels, M. (2013): *Personlig kommunikation*.

White, J., J. White & S. M. Walters (2005): *Trees. A field guide to the trees of Britain and Northern Europe*. Oxford University Pres.

BILAG 1: PLANTELISTE 2010, OMRÅDE A-O

Områderne P-U er ikke inddraget i Plantelisten 2010. Disse områder er primært af nyere dato og er derfor ikke med i registreringen fra 1970 af Johan Lange. Registreringen er ikke fuldstrændig.

Vedplanterne er nummereret fortløbende. Tal i parentes refererer til nr. ifølge Langes registrering 1970.

Område A, Nordlige Plantning

- 1 (1) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
- 2 (3) *Tilia × europaea*, Parklind
- 3 (5) *Tilia × europaea*, Parklind
- 4 (6) *Chamaecyparis pisifera*, Ærtecypres
- 5 (11) *Prunus avium*, Fuglekirsebær
- 6 (12) *Fagus sylvatica*, Alm. Bøg
- 7 (15) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
- 8 (17) *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres
- 9 (18) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
- 10 (19) *Quercus robur*, Alm. Eg/Stilkeg
- 11 (21) *Pseudotsuga menziesii*, Douglasgran
- 12 *Betula pendula*, Vortebirk
- 13 *Fagus sylvatica*, Alm. Bøg
- 14 *Acer campestre*, Navr
- 15 *Taxus baccata*, Alm. Taks

Område B, Østskoven

- 16 *Davidia involucrata*, Duetræ
- 17 *Chamaecyparis pisifera*, Ærtecypres
- 18 (25) *Liriodendron tulipifera*, Alm. Tulipantræ
- 19 (26) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
- 20 (27) *Magnolia × soulangeana*, Alm. Magnolia
- 21 *Taxus baccata*, Alm. Taks
- 22 *Aesculus hippocastanum*, Alm. Hestekastanje
- 23 *Acer pseudoplatanus*, Ahorn/Ær
- 24 (30) *Abies nordmanniana*, Nordmannsgran
- 25 (32) *Pinus nigra* var. *corsicana*, Korsikansk Fyr
- 26 (33) *Prunus avium*, Fuglekirsebær
- 27 *Sequoiadendron giganteum*, Mammutræ
- 28 (34) *Abies nordmanniana*, Nordmannsgran
- 29 (36) *Liriodendron tulipifera*, Alm. Tulipantræ

Område C, Søstien mod syd

- 30 (37) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
- 31 (40) *Rosa rugosa*, Rynket Rose
- 32 *Cryptomeria japonica*, Japansk Kryptomeria
- 33 *Betula pendula*, Vortebirk
- 34 *Thuja plicata*, Kæmpethuja
- 35 *Betula pendula*, Vortebirk
- 36 (42) *Aesculus hippocastanum*, Alm. Hestekastanje
- 37 (43) *Salix × sepulcralis* nothovar. *chrysocoma*, Guldhårpil
- 38 (44) *Alnus glutinosa*, Rødel
- 39 (45) *Magnolia × soulangeana*, Alm. Magnolia
- 40 (47) *Fagus sylvatica* 'Pendula', Hængebøg
- 41 *Alnus glutinosa*, Rødel

- 42 *Alnus glutinosa*, Rødel
- 43 *Chamaecyparis lawsoniana* 'Wisselii', Ædelcypres-cultivar
- 44 *Alnus glutinosa*, Rødel
- 45 (48) *Alnus glutinosa*, Rødel
- 46 (49) *Euonymus europaeus*, Alm. Benved
- 47 (50) *Alnus glutinosa*, Rødel
- 48 *Picea abies* 'Inversa', Hængegran
- 49 *Cedrus deodara*, Himalayaceder
- 50 *Calocedrus decurrens*, Californisk Flodceder
- 51 *Alnus glutinosa*, Rødel
- 52 *Quercus robur*, Alm. Eg/Stilkeg
- 53 *Tilia platyphyllos*, Storbladet Lind

Område D, Plantagen

- 54 *Laburnum anagyroides*, Alm. Guldregn
- 55 *Robinia pseudoacacia*, Alm. Robinie
- 56 *Calocedrus decurrens*, Californisk Flodceder
- 57 *Cedrus deodara*, Himalayaceder
- 58 *Cedrus libani*, Libanonceder
- 59 *Betula pendula*, Vortebirk
- 60 *Pinus strobus*, Weymouthfyr
- 61 *Tilia platyphyllos*, Storbladet Lind
- 62 *Thujopsis dolabrata*, Hønsenestræ
- 63 (54) *Prunus avium*, Fuglekirsebær
- 64 (55) *Cedrus atlantica*, Atlasceder
- 65 (56) *Abies grandis*, Kæmpeædelgran
- 66 (57) *Chamaecyparis lawsoniana* 'Fraseri', Ædelcypres-cultivar
- 67 (58) *Larix gmelinii* hybrid, Østsibirisk Lærk hybrid
- 68 (59) *Pseudotsuga menziesii*, Douglasgran
- 69 (60) *Abies nordmanniana*, Nordmannsgran
- 70 (61) *Abies concolor*, Langnålet Ædelgran
- 71 (62) *Pinus wallichiana*, Tårefyr
- 72 (63) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
- 73 (64) *Chamaecyparis lawsoniana* 'Alumii', Ædelcypres-cultivar
- 74 (65) *Cryptomeria japonica*, Japansk Kryptomeria
- 75 (66) *Cedrus deodara*, Himalayaceder
- 76 (67) *Cryptomeria japonica*, Japansk Kryptomeria
- 77 (68) *Larix gmelinii* × *L. kaempferi*, Østsibirisk Lærk × Japansk Lærk
- 78 (69) *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres
- 79 *Picea brachytyla*
- 80 *Cedrus libani*, Libanonceder
- 81 *Picea abies*, Rødgran
- 82 *Prunus serrulata*, Japansk Kirsebær
- 83 *Prunus maackii*, Manchurisk Kirsebær
- 84 *Betula albosinensis*, Rødbirk
- 85 *Sequoiadendron giganteum*, Mammuttræ
- 86 *Sequoia sempervirens*, Rødtræ
- 87 (72) *Pinus nigra*, Sortfyr
- 88 (73) *Picea omorika*, Serbisk Gran
- 89 (75) *Picea jezoensis* subsp. *hondoensis*, Hondogran
- 90 (76) *Juniperus chinensis* 'Albo-spica', Kinesisk Ene-cultivar
- 91 (77) *Chamaecyparis lawsoniana* 'Intertexta', Ædelcypres-cultivar
- 92 (79) *Thujopsis dolabrata*, Hønsenestræ
- 93 (80) *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres
- 94 *Acer griseum*, Papirbarkløn

- 95 (82) *Torreya californica*, Californisk Nøddetaks
- 96 *Torreya californica*, Californisk Nøddetaks
- 97 *Thuja standishii*, Japansk Thuja
- 98 *Quercus frainetto*, Ungarsk Eg
- 99 *Taxus baccata*, Alm. Taks
- 100 *Larix kaempferi*, Japansk Lærk
- 101 (90) *Abies procera*, Sølvædelgran/Nobilisædelgran
- 102 (92) *Thuja standishii*, Japansk Thuja
- 103 (94) *Cryptomeria japonica*, Japansk Kryptomeria
- 104 *Thuja standishii*, Japansk Thuja
- 105 *Thuja plicata*, Kæmpethuja

Mere åbent stykke (plæne)

- 106 (95) *Ginkgo biloba*, Tempeltræ
- 107 (96) *Metasequoia glyptostroboides*, Vandgran
- 108 (99) *Abies × borisii-regis*
- 109 (100) *Fagus sylvatica*, Alm. Bøg
- 110 (105) *Ginkgo biloba*, Tempeltræ
- 111 (106) *Metasequoia glyptostroboides*, Vandgran
- 112 (108) *Pinus peuce*, Silkefyr
- 113 (111) *Ginkgo biloba*, Tempeltræ
- 114 (113) *Thuja occidentalis* 'Filicoides', Alm. Thuja-cultivar
- 115 (115) *Tsuga heterophylla*, Vestamerikansk Hemlock
- 116 (118) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
- 117 (119) *Chamaecyparis pisifera*, Ærtecypres
- 118 (120) *Thuja occidentalis* 'Filicoides', Alm. Thuja-cultivar
- 119 (122) *Picea pungens* 'Argentea', Blågran-cultivar
- 120 (123) × *Cupressocyparis leylandii*, Leylandcypres
- 121 (125) *Picea pungens*, Blågran
- 122 *Euonymus europaeus*, Alm. Benved
- 123 *Rhododendron hybrid*, Rhododendron-cultivar
- 124 *Magnolia acuminata*, Agurkmagnolia
- 125 *Nyssa sylvatica*, Skovtupelotræ
- 126 *Tilia cordata*, Småbladet Lind/Skovlind
- 127 *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres
- 128 *Picea pungens*, Blågran
- 129 *Metasequoia glyptostroboides* 'Gold Rush', Vandgran-cultivar

Område E, Sø-stien mod nord

- 130 (126) *Alnus glutinosa*, Rødel
- 131 *Crataegus × media* 'Paul's Scarlet', Rødtjørn
- 132 *Salix alba*, Hvidpil
- 133 *Alnus glutinosa*, Rødel
- 134 *Betula pendula*, Vortebirk
- 135 *Alnus glutinosa*, Rødel
- 136 *Alnus glutinosa*, Rødel
- 137 (127) *Taxodium distichum*, Alm. Sumpcypres
- 138 *Alnus glutinosa*, Rødel
- 139 (128) *Cedrus atlantica* 'Glauca', Blå Atlasceder
- 140 *Alnus glutinosa*, Rødel
- 141 *Viburnum hillieri* 'Winton', Stedsegrøn Snebolle
- 142 *Laburnum anagyroides*, Alm. Guldregn
- 143 (129) *Thuja occidentalis* 'Filicoides', Alm. Thuja-cultivar
- 144 *Betula pendula*, Vortebirk

- 145 (131) *Syringa vulgaris*, Alm. Syren
 146 *Betula pendula*, Vortebirk
 147 (132) *Magnolia × soulangeana*, Alm. Magnolia
 148 (133) *Prunus avium*, Fuglekirsebær
 149 *Acer platanoides*, Spidsløn
 150 *Betula pendula*, Vortebirk
 151 *Alnus glutinosa*, Rødel
 152 (135) *Ilex aquifolium*, Alm. Kristtorn
 153 (136) *Alnus glutinosa*, Rødel
 154 *Tilia americana*, Sortlind
 155 (140) *Cornus alba*, Hvid Kornel
 156 *Alnus glutinosa*, Rødel

Område F, Østplænen

SYD

- 157 (143) *Thuja occidentalis* 'Robusta', Alm. Thuja-cultivar
 158 (144) *Pinus cembra*, Cembrafyr
 159 (145) *Taxus baccata* 'Fastigiata', Søjletaks
 160 (146) *Pseudotsuga menziesii*, Douglasgran
 161 (147) *Thuja occidentalis* 'Filicoides', Alm. Thuja-cultivar
 162 (148) *Thuja occidentalis* 'Cristata Aurea', Alm. Thuja-cultivar
 163 (149) *Sciadopitys verticillata*, Parasoltræ
 164 (153) *Chamaecyparis pisifera* 'Squarrosa', Kransecypres
 165 *Pinus aristata*, Børstekoglefyr
 166 (154) *Abies pinsapo*, Spansk Ædelgran
 167 *Cryptomeria japonica* 'Araucarioides', Japansk Kryptomeria-cultivar
 168 (155) *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres
 169 (157) *Larix kaempferi*, Japansk Lærk
 170 (158) *Chamaecyparis pisifera*, Ærtecypres
 171 (159) *Sciadopitys verticillata*, Parasoltræ
 172 (160) *Taxus baccata* 'Erecta Argentea', Alm. Taks-cultivar
 173 (162) *Larix kaempferi* 'Pendula', Hængende Japansk Lærk
 174 (165) *Chamaecyparis pisifera* 'Squarrosa', Kransecypres
 175 (167) *Chamaecyparis lawsoniana* 'Erecta', Ædelcypres-cultivar
 176 *Robinia pseudoacacia*, Alm. Robinie, lyserød form
 177 *Quercus pyrenaica*, Pyrenæisk Eg
 178 *Torreya californica*, Californisk Nøddetaks
 179 *Cephalotaxus harringtonia*, Japansk Blommetaks
 180 *Aesculus neglecta*
 181 *Araucaria araucana*, Abetræ
 182 (168) *Ginkgo biloba*, Tempeltræ
 183 (169) *Torreya nucifera*, Japansk Nøddetaks
 184 (170) *Aesculus hippocastanum*, Alm. Hestekastanje
 185 (173) *Chamaecyparis pisifera*, Ærtecypres
 186 (174) *Davidia involucrata*, Duetræ

ØST

- 187 (175) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
 188 (177) *Pinus ponderosa*, Gul Fyr
 189 (178) *Cryptomeria japonica* 'Elegans', Pragtkryptomeria
 190 (179) *Chamaecyparis pisifera*, Ærtecypres
 191 (182) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
 192 (183) *Picea sitchensis*, Sitkagran
 193 (184) *Thuja plicata*, Kæmpethuja

- 194 (185) *Platanus × acerifolia*, Alm. Platan
195 (186) *Abies pinsapo* 'Glauca', Spansk Ædelgran-cultivar

NORD

- 196 (187) *Rhamnus imeretina*, Kaukasisk Korsved
197 (188) *Corylus avellana* 'Heterophylla', Fligbladet Hassel
198 (189) *Populus tremula × P. tremuloides*, Bævreasp × Amerikansk Asp
199 (190) *Chaenomeles speciosa*, Stor Japankvæde
200 (192) *Hamamelis japonica*, Japansk Troldnød
201 (193) *Amelanchier laevis*, Alleghenybærmispel
202 (194) *Deutzia × rosea*, Stjernetop-hybrid
203 (195) *Hydrangea macrophylla*, Alm. Hortensia
204 (196) *Weigela florida*, Klokkebusk
205 (197) *Jasminum nudiflorum*, Vinterjasmin
206 (198) *Jasminum beesianum*, Rosenjasmin
207 *Laburnum anagyroides*, Alm. Guldregn
208 *Crataegus laevigata*, Alm. Hvidtjørn
209 *Halesia carolina*, Carolinsk Sneklokkebusk
210 *Cotinus coggygria* 'Royal Purple', Rød Parykbusk

FRIT

- 211 (199) *Taxus baccata* 'Dovastoniana', Alm. Taks-cultivar
212 (200) *Aesculus hippocastanum*, Alm. Hestekastanje

VEST

- 213 (201) *Acer campestre*, Navr
214 (203) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
215 (206) *Chamaecyparis lawsoniana* 'Fraseri', Ædelcypres-cultivar
216 (208) *Sequoia sempervirens*, Rødt træ
217 (210) *Chamaecyparis pisifera* 'Filifera', Trådcypres
218 (211) *Chamaecyparis lawsoniana* 'Wisselii', Ædelcypres-cultivar
219 (212) *Chamaecyparis pisifera*, Ærtecypres
220 (213) *Abies balsamea*, Balsamædelgran
221 (214) *Taxus baccata* 'Erecta Aurea', Alm. Taks-cultivar
222 (215) *Hydrangea macrophylla*, Alm. Hortensia

Område G, Midterplænen

ØST

- 223 (216) *Magnolia kobus*, Japansk Magnolia
224 (217) *Quercus robur*, Alm. Eg/Stilkeg
225 *Liriodendron tulipifera*, Tulipantræ
226 (218) *Cedrus deodara*, Himalayaceder

NORDVEST

- 227 (219) *Syringa vulgaris*, Alm. Syren
228 (220) *Chaenomeles speciosa*, Stor Japankvæde
229 (221) *Rubus phoenicolasius*, Vinbrombær
230 (222) *Philadelphus coronarius*, Vellugtende Pibeved
231 (223) *Paeonia × suffruticosa*, Alm. Træpæon
232 (224) *Fuchsia magellanica*, Magellanfuchsia
233 (225) *Clethra alnifolia*, Alm. Konvalbusk
234 (226) *Prunus cerasifera* 'Pissardii', Blodblomme
235 (227) *Hibiscus syriacus*, Syrisk Rose
236 *Magnolia kobus*, Japansk Magnolia

- 237 (229) *Weigela middendorffiana*, Gul Klokkebusk
 238 (230) *Fagus sylvatica*, Alm. Bøg
 239 (231) *Picea jezoensis* × *P. sitchensis*

SYDVEST

- 240 (232) *Aesculus hippocastanum*, Alm. Hestekastanje
 241 (233) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
 242 (234) *Picea orientalis*, Orientalisk Gran
 243 (235) *Chamaecyparis pisifera*, Ærtecypres
 244 (236) *Picea omorika*, Serbisk Gran
 245 (237) *Cryptomeria japonica*, Japansk Kryptomeria
 246 (238) *Forsythia viridissima*, Grøn Forsytia
 247 (239) *Kerria japonica*, Ranunkelbusk
 248 *Metasequoia glyptostroboides*, Vandgran
 249 *Cryptomeria japonica* 'Araucarioides', Japansk Kryptomeria-cultivar
 250 (240) *Picea sitchensis*, Sitkagran
 251 (241) *Picea orientalis*, Orientalisk Gran
 252 (244) *Robinia pseudoacacia*, Alm. Robinie
 253 (246) *Rhamnus fallax*, Alpekorsved
 254 (247) *Lonicera tatarica*, Tatarisk Gedeblad
 255 (248) *Physocarpus opulifolius*, Amerikansk Blærespiræa
 256 (250) *Tilia platyphyllos*, Storbladet Lind
 257 (254) *Aesculus hippocastanum*, Alm. Hestekastanje
 258 (255) *Betula* × *aurata*
 259 (256) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
 260 (265) *Buddleja davidii*, Sommerfuglebusk
 261 (260) *Tsuga sieboldii*, Sieboldhemlock
 262 (261) *Ginkgo biloba*, Tempeltræ
 263 (262) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
 264 *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres, med vedbend
 265 *Taxus baccata*, Alm. Taks
 266 *Abies alba*, Alm. Ædelgran
 267 *Taxus baccata* 'Fastigiata', Alm Taks-cultivar
 268 *Cedrus deodara*, Himalayaceder
 269 *Taxodium distichum*, Alm. Sumpcypres

Område H, Nordvestplantningen

- 270 (268) *Syringa villosa*, Filtet Syren
 271 (269) *Tilia* × *europaea*, Parklind
 272 (270) *Thujopsis dolabrata*, Hønsenestræ
 273 (271) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
 274 (272) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
 275 (274) *Tsuga heterophylla*, Vestamerikansk Hemlock
 276 (275) *Philadelphus coronarius*, Vellugtende Pibeved
 277 (276) *Rubus phoenicolasius*, Vinbrombær
 278 (277) *Picea omorika*, Serbisk gran
 279 (278) *Cryptomeria japonica*, Japansk Kryptomeria
 280 (279) *Fagus sylvatica*, Alm. Bøg
 281 (280) *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres
 282 *Stachyurus praecox*, Japansk Akshale
 283 *Koelreuteria paniculata*, Kinesertræ
 284 (282) *Betula* × *aurata*
 285 (283) *Spiraea* × *vanhouttei*, Buketspiræa
 286 (284) *Weigela florida*, Klokkebusk

- 287 (285) *Deutzia scabra*, Stor Stjernetop
288 (286) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
289 *Fagus sylvatica*, Alm. Bøg

Område I, Første nordvestplæne

- 290 *Syringa* sp., ubestemt Syren art
291 *Cercidiphyllum japonicum*, Hjertetræ
292 *Sequoiadendron giganteum*, Mammuttræ
293 *Quercus robur*, Alm. Eg/Stilkeg
294 (297) *Euonymus europaeus*, Alm. Bended
295 (299) *Prunus cerasifera* 'Pissardii', Blodblomme

Område J, Anden nordvestplæne

- 296 (287) *Aesculus* × *carnea*, Rød Hestekastanje
297 (288) *Picea breweriana*, Sørgegran
298 (289) *Fagus sylvatica* 'Atropunicea', Blodbøg
299 (290) *Sequoiadendron giganteum*, Mammuttræ
300 (291) *Thuja plicata*, Kæmpethuja
301 (292) *Ginkgo biloba*, Tempeltræ
302 (293) *Fagus sylvatica* 'Atropunicea', Blodbøg,
303 (294) *Liriodendron tulipifera*, Tulipantræ
304 (295) *Abies procera*, Sølvædelgran, Nobilis
305 (298) *Pinus nigra*, Sortfyr

Område K, Norske Hus

- 306 (303) *Cephalotaxus fortunei*, Kinesisk Blommetaks
307 (304) *Chamaecyparis pisifera* 'Nana', Ærtecypres-cultivar
308 (312) *Euonymus fortunei* 'Argenteo-variegatus', Krybende Bended-cultivar
309 (313) *Taxus baccata* 'Stricta Aurea', Alm. Taks-cultivar
310 (315) *Pinus ponderosa*, Gul Fyr
311 (316) *Tsuga heterophylla*, Vestamerikansk Hemlock
312 (317) *Prunus avium*, Fuglekirsebær
313 (318) *Rhododendron cultivar*
314 (321) *Abies nordmanniana*, Nordmannsgran
315 *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres
316 *Aesculus hippocastanum*, Alm. Hestekastanje
317 *Fagus sylvatica*, Alm. Bøg

Område L, Engen – markstykket

- 318 *Ruscus hypoglossum*, Tungeblad
319 (325) *Fraxinus excelsior*, Alm. Ask
320 (326) *Quercus robur*, Alm. Eg/Stilkeg
321 (328) *Crataegus monogyna*, Engriflet Hvidtjørn
322 (329) *Ginkgo biloba*, Tempeltræ
323 (331) *Castanea sativa*, Ægte Kastanje
324 (331) *Pyrus communis*, Alm. Pære
325 (331) *Quercus robur*, Alm. Eg/Stilkeg

Område M, Engen – søstykket

- 326 (332) *Alnus rubra*, Oregon-el
327 (332) *Quercus robur*, Alm. Eg/Stilkeg
328 *Pinus armandii*
329 (333) *Liriodendron tulipifera*, Alm. Tulipantræ

330 (334) *Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera', Kuglerobinie

331 (335) *Pinus nigra* var. *nigra*, Østrigsk Fyr

Område N, Cirkelhaven

332 (336) *Prunus serrulata*, Japansk Kirsebær

333 (337) *Malus* 'John Downie', Prydæble-cultivar

334 (338) *Viscum album*, Alm. Mistelten

335 *Fagus sylvatica* f. *purpurea*, Blodbøg

Område O, Hovedbygningen

336 (339) *Sciadopitys verticillata*, Parasoltræ

337 (341) *Rosa* cultivar

338 (343) *Clematis* cultivar

339 (344) *Rosa* cultivar

340 (347) *Wisteria sinensis*, Alm. Blåregn

341 (348) *Jasminum nudiflorum*, Vinterjasmin

342 *Ficus carica*, Alm. Figen

343 *Pyrus communis* cultivar, Alm. Pære cultivar

344 *Chamaecyparis lawsoniana*, Ædelcypres

345 *Pyrus communis* cultivar, Alm. Pære cultivar

BRYGGER I.C. JACOBSENS HAVE PÅ CARLSBERG

BREWER I.C. JACOBSEN'S GARDEN AT CARLSBERG

BJARNE LARSEN

Systematisk Botanik, Institut for Plante- og Miljøvidenskab
Københavns Universitet
Rolighedsvej 21, DK-1958 Frederiksberg C
E-mail: *bjl@plen.ku.dk*

Keywords:

Historical gardens, dendrological collection, exotic trees, plant introduction,
survival of trees and shrubs, collection maintenance

Foto overfor:

??

SUMMARY

The Carlsberg brewery funder, brewer I. C. Jacobsen layed out an English inspired park at his private house at the time of the establishment of the brewery in Valby, Copenhagen. The garden was initiated in the late 1840's and in the following decades the collection held one of the largest collections of exotic trees, especially conifers, in Denmark. Some of these specimens were probably among the first of their kind introduced to Denmark. Today, the garden is public accessible and the stirring collection contains several exotic trees of a notable size, though there is an urgent need for renewal of the long-established plantings.

INTRODUKTION

På Carlsberg i Valby ligger en have, der blev anlagt af bryggeriets grundlægger, I.C. Jacobsen (1811 - 1887). Gennem mere end halvandet århundrede har haven

fungeret som en privat have, oprindeligt i forbindelse med brygger I. C. Jacobsens bolig (Gammel Carlsberg hovedbygning) senere Carlsberg Æresbolig (1914 - 1995), nu Carlsberg Akademi. Haven rummer en interessant samling af ærværdige gamle træer.

HAVENS ANLÆGGELSE

Den unge brygger I. C. Jacobsen købte i 1846 en parcel af Bjerregaardens jorder på Valby Bakke. Her skulle der opføres et helt nyt bryggeri uden for Københavns volde, hvor der var lys, luft, mængder af vand og plads til at grave dybe, kølige kældre til lagerøllet. Overskudsjorden fra udgravningen af lagerkældrene blev brugt til at anlægge et plateau på den ellers skrånende østvendte bakke, og dermed var kimen til haven lagt. Man kan sige, at anlæggelsen af haven blev påbegyndt straks, idet man nu havde et nogenlunde fladt areal, hvorpå hovedbygningen syv år senere stod færdig. Anlæggelsesprocessen skete altså i utraditionel rækkefølge: haven blev anlagt først, derefter hovedbygningen.

Haven blev udformet som en engelsk inspireret, landskabelig have, som det var højeste mode på den tid, hvor anlægget også skulle præges af eksotiske træer, hvis lige man aldrig havde set på disse breddegrader. Den kunstinteresserede brygger interesserede sig for havekunst og dendrologi, og på sine rejser rundt i Europa studerede han datidens haveanlæg og lod sig inspirere. Han hjembragte selv plantemateriale fra sine rejser, mens andet blev bestilt fra forskellige egne af Europa. Flere eksemplarer af havens eksotiske træer og buske var antageligt blandt de første af deres art her i landet.

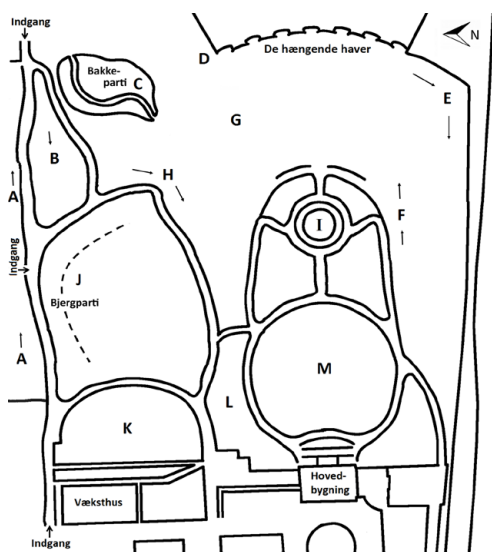

Fig. 1. Oversigtskort over brygger I. C. Jacobsens have. Bogstaverne A - M henviser til områderne angivet på plantelisten.

Oplysninger om planternes oprindelse, anskaffelsestidspunkt mv. kan findes i Carlsbergs protokoller og regnskaber, der opbevares på Carlsberg Arkiv.

Landskabsgartner Rudolph Rothe udarbejdede den oprindelige haveplan ved havens anlæggelse i 1847-48. På dette tidspunkt var haven domineret af små snoede stier, et par bassiner med springvand, to stenpartier, en frugthave, et lysthus og nærmest hovedbygningen en rund plæne med sommervækster og agaver. Der går en akse tværs gennem haven, der starter ved bryggerigården og går gennem hovedbygningen og haven. Her havde man fra hovedbygningens have-dør og stenterrasse fri udsigt tværs gennem havens åbne parti, videre henover flade marker med drøvtyggende køer og hele vejen til Københavns tårne. Mod syd var der udsigt til Kalvebod strand.

EN AF TIDENS STØRSTE DEN-DROLOGISKE SAMLINGER

I Dansk Havetidende giver redaktør Bentzien i 1860 en øjenvidneskildring af "Hr. Kapt. Jacobsens Have paa Carlsberg ved Valdby". På dette tidspunkt rummer haven ifølge Bentzien den næststørste samling af nåletræer her i landet, der med sine omkring 60 arter og kultivarer kun er overgået af haven på Gjorslev. I artiklen nævnes en række nåletræer, samt "flere smukke løvfældende Træsarter, som ikke anvendes almindelig i Haverne hos os" (tabel 1).

I denne levende beskrivelse af haven, får man indtryk af, at haven allerede var veletableret med veludviklede plantninger af træer og buske. På dette tidspunkt kan det dog ikke have været mere end allerhøjest 12-13 år siden, at havens før-

Fig. 2. Sort Valnød (*Juglans nigra*), Ægte Kastanje (*Castanea sativa*) og Vingevalnød (*Pterocarya fraxinifolia*). Oktober 2013.

Fig. 3. Tidligere søparti. Bakke med bevoksning af primært Bøg (*Fagus sylvatica*) og Rød-Eg (*Quercus rubra*). I venstre side af billedet ses øverst en del af Hestekastanje-gruppen og nederst Japan-Syren (*Syringa reticulata*). I midten Vandgran (*Metasequoia glyptostroboides*) og længst til højre anes Sumpcypres (*Taxodium distichum*). Oktober 2013.

ste træer var blevet plantet, som Bentzien skriver: "...paa en bar Mark med den aabne Strand til Baggrund, hvor der ikke var et eneste Træ i en vid Omkreds, og hvor Vindene derfor huserede alde-

Fig. 4. "Den runde plæne" med Orientalsk Platan (*Platanus orientalis*), Hænge-Pagodetræ (*Styphnolobium japonicum* 'Pendula') og Tulipantræ (*Liriodendron tulipifera*). September 2013.

les ugenerte". En medvirkende årsag til planternes frodighed har muligvis været, at brygger Jacobsen fandt på at lede det varme spildevand fra bryggeriet ned i havens drænrør, hvilket medførte en forhøjet jordtemperatur.

Havens oprindelige plantninger af træer fremgår af en håndskrevet liste udarbejdet af brygger I. C. Jacobsen. Her er listet 260 nummererede træer, hovedsagelig af forskellig art. På skitserne over træernes placering, ses en tydelig opdeling i botaniske kvarterer med "Acer Gruppen" (23 træer), "Pyrus Gruppen" (omfatter rosen-familien s.l., ærteblomst-familien og valnød-familien; 59 træer), "Hestecastanie Gruppen" (24 træer), "Quercus Gruppen" (38 træer) og "Coniferæ Gruppen" (116 træer). Træerne var på dette tidspunkt forsynede med håndmalede porcelænsskilte med planternes

videnskabelige navn og oprindelsessted. Enkelte af disse skilte kan stadig ses i haven.

DE SENERE ÅR – FREM TIL I DAG

En udførlig registrering af havens træer er udarbejdet af Niels Hvass (SITAS Planteskole) i 1995. Desuden findes en artikel om haven i Carlsberg Bladet fra 1975, skrevet af Eigil Kiær, der i en årrække var tilsynsførende for æresboligens have. Dendrologisk Forening har flere gange afholdt ekskursioner til haven, og ekskursionsberetninger findes i foreningens årsskrifter for 1955 og 1976.

Strengt vintre har gennem tiden gjort et indhug på den oprindelige samling af nåletræer. Det samme har tidligere tiders røgpåvirkning fra både bryggeri og oliefyrede lokomotiver på den nærliggende

jernbane. De mest sarte nåletræer er derfor i løbet af 1900'erne til en vis grad erstattet af løvtræsarter, der bedre tåler byluft, såsom Platan, Valnød og Trompetkrone.

Siden registreringen af havens træer i 1995, er flere træer forsvundet. Foruden en del Elm, der gik til af elmesyge i sidste halvdel af 1990'erne, er flere værdifulde træer faldet på grund af alderdom. I januar 2013 væltede den sjældne slægts-hybrid Lazarolpære, *×Sorbopyrus auricularis* (Knoop) C.K. Schneid. (*Pyrus communis* L. *× Sorbus aria* (L.) Crantz). Desuden er de sidste rester af en gammel Pære og en gammel Tjørn i havens centrale del fjernet, ligesom flere eksemplarer af Hestekastanje og Bøg, en Hængepil; samt en Atlas-Ceder ved skellet til jernbanen er fjernet.

En fin samling af gamle træer er dog stadig tilbage, hvoraf flere stammer fra årene omkring havens anlæggelse. De fire majestæter ved den runde plæne nærmest hovedbygningen, står, som om mere end 160 år er dem gledet umærkeligt forbi. Som var de sat i verden for at skærme hovedbygningen og dens beboere mod verden udenfor, står de på række fra syd mod nord: Sølv-Lind, Orientalisk Platan, Tulipantræ og Blod-Bøg.

En karakterfuld Vingevalnød, støttet af stolper og rodslående grene, i havens centrale del stammer ganske givet fra brygger I. C. Jacobsens tid. Ligeledes gør den smukke Storfrugtet Røn, flere eksemplarer af Hestekastanje og sikkert flere arter af Fyr på "bjerget". I partiet omkring springvandet står to Korsikansk Fyr, der indtil for et par år siden dannede en lille

Fig. 5. "Den runde plæne". 1, Orientalisk Platan (*Platanus orientalis*); 2, Almindelig Taks (*Taxus baccata*); 3, Skyrækker (*Ailanthus altissima*); 4, Ahorn (*Acer pseudoplatanus*); 5, Hænge-Pagodetræ (*Styphnolobium japonicum* 'Pendula'); 6, Tulipantræ (*Liriodendron tulipifera*); 7, Tyrkisk Løn (*Acer cappadocicum*); 8, Spids-Løn (*Acer platanoides*); 9, Blod-Bøg (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'); 10, Sørge-Birk (*Betula pendula* 'Youngii'). Marts 2012.

Fig. 6. 1, Park-Lind (*Tilia × europaea*); 2, Almindelig Platan (*Platanus × acerifolia*); 3, Sølv-Lind (*Tilia tomentosa* 'Petiolaris'); 4, Japansk Kirsebær (*Prunus serrulata*); 5, Kalopanax (*Kalopanax septemlobus* var. *maximowiczii*); 6, Korsikansk Fyr (*Pinus nigra* subsp. *laricio*); 7, *Quercus bicolor*. Marts 2012.

gruppe sammen med en tredje, som vinden lagde ned. På stubben der står tilbage efter det væltede eksemplar, kan der tælles mere end 140 årringe. Da de tre eksemplarer i denne gruppe var af samme størrelse og utvivlsomt var plantet samtidig, stammer de to tilbageværende eksemplarer altså også fra brygger I. C. Jacobsens tid.

Ved siden af den gamle Vingevalnød, er der for ca. 20 år siden plantet et nyt eksemplar af denne art med henblik på, at den skal overtage pladsen, når det gamle eksemplar ikke kan mere. Siden registreringen i 1995 er der blevet plantet enkelte nye træer, hvoraf de vigtigste er en Amerikansk Trompetkrone der blev plantet til minde om Arboretets tidligere forstander

Søren Ødum (Dendrologisk Årsskrift, 1999) samt en Sump-Eg. Desuden er der plantet Tempeltræ, Æble og Blomme ved væksthuset.

Vedligeholdelsen af haven har de senere år været stærkt reduceret, og omfatter nu stort set kun græsslåning. I bede, busketter og langs hegn ses opvækst af Taks, Ahorn, Valnød, Kristtorn, Eg, Bøg, Avnbøg, Birk og Hæg. I forbindelse med nedrivning af en tidligere tappehal umiddelbart øst for haven, har man fjernet et lille bjergparti med en skovagtig bevoksning af primært Bøg, der tidligere afgrænsede haven mod øst.

DE KOMMENDE ÅR

Efter at have fungeret som en lukket, privat have i omkring 160 år, blev størstedelen af haven den 1. januar 2009 åbnet for offentligheden. Dermed har haven fået et helt nyt formål og kommer sikkert fremover til at tjene som "offentlig park" for byens borgere.

På Carlsbergs område bliver der de kommende år opført "Carlsberg Byen", hvor tusindvis af boliger, uddannelsesintuitioner etc. skal etableres. Her bliver I. C. Jacobsens have det centrale grønne område, hvis primære formål sandsynligvis bliver at tilgodese borgeres rekreative behov. Godt er det, at mange mennesker får mulighed for at opleve haven og den dendrologiske samling, men på den anden side slider færdsel og ophold på både haveanlæg og træer; som det i dag kan ses i mange haveanlæg, der har gennemlevet en tilsvarende historie. Det er ikke nok

blot at åbne lågerne for offentligheden, man må også tage stilling til, hvordan man bevarer stedets historiske og dendrologiske kvaliteter.

Mange af havens nuværende træer har en alder, der gør, at de naturligt vil forsvinde i løbet af en årrække. Både i 1975 og 1995 da hhv. Eigil Kiær og Niels Hvass beskæftigede sig med havens træbestand, bemærkes det, at en del af havens træer nærmer sig slutfasen. Da der ikke er foretaget væsentlig nyplantning i de år der er gået siden, er behovet for nyplantning nu større end nogensinde før. Vælger man at plante nyt, bør det så vidt muligt ske ved at benytte et udvalg af de arter, som oprindeligt har været tiltænkt haven. Det bør ske i løbet af relativt få år for at fastholde havens kontinuitet og karakter.

Brygger I. C. Jacobsens have repræsenterer en lang række af haver i Danmark der blev anlagt i samme tidsperiode og

Fig. 7. Fra venstre mod højre: Lazarolpære (*Sorbopyrus auricularis*), Storfrugtet Røn (*Sorbus domestica*) og Vingevalnød (*Pterocarya fraxinifolia*). Oktober 2011.

Fig. 8. Fra havens centrale del. Under kronen af Storfrugtet Røn (*Sorbus domestica*), til venstre Vingevalnød (*Pterocarya fraxinifolia*) og i midten en noget udtjent Almindelig Pære (*Pyrus communis* 'Gråpære'). Oktober 2011.

ud fra de samme grundprincipper: snoede stier, amøbeformet sø, paletbede med sommerblomster og eksotiske træarter. Det særlige ved denne have er, at den har fået lov til at ligge hen uden væsentlige ændringer i en tidslomme på 160 år, og er det professor Malene Hauxner inden haven blev åbnet for offentligheden i 2009 kaldte "den eneste tilbageblevne af sin slags".

Lad os slutte med en beretning om haven fra efteråret 1868, hvor H. C. Andersen var gæst på Carlsberg, og om besøget skriver i sin dagbog: "Gjennem Fabrikken naaede jeg Jakopsens Bopæl; det var som et rigt Landsted i Udlandet; en storartet Terrasse ud til Haven; Agaverne vare borte men jeg forstod hvor smukt Alt her maatte være i Sommeren".

TAK

En stor tak til Arkivar Ulla Nymand, Carlsberg Arkiv og underdirektør Peter Moe Rasmussen for venligt at stille materiale til rådighed, og for stor hjælp og imødekommenhed. Stor tak til lektor emeritus Jørgen Jensen for kyndig vejledning i forbindelse med besigtigelse af haven, og til lektor Marian Ørgaard for gennemlæsning af manuskript.

UDVALGT LITTERATUR

Arnklit, F., Jensen, H. A. & Jensen, J. (2007). *Plantenavne – dyrkede og vilde planter*. Biofolia, Frederiksberg. 652 p.

Bentzien, J. A. (1860). Hr. Kapt. Jacobsens Have paa Carlsberg ved Valdbj. Dansk Havetidende 45: 179-180.

Fitschen, J. (2007). *Gehölzflora*. 12. udgave. Quelle & Meyer Verlag, Wiebelsheim. 915 p.

Hvass, N. (1995). Carlsberg: Trærapport over vigtige træer i æresboligens have. SITAS Planteskole, Ballerup.

Kiær, E. (1975). Træerne i Æresboligens Have. Carlsberg Bladet 1: 3-9.

Mitchell, A. (1994). *Træer i Nordeuropa*. Oversat af S. Ødum. 2. udgave. Gad, København. 413 p.

Petersen, S. E. (2004). *Bryggerens Akademi*. Carlsbergfondet. 190 p.

The International Plant Names Index. 13. januar 2014. <http://www.ipni.org>.

Tropicos.org. Missouri Botanical Garden. 17. januar 2014. <http://www.tropicos.org>.

Tabel 1. Udvalg af træer der i 1860 var i kultur i brygger I.C. Jacobsens have. Efter Bentzien (1860). Nutidigt navn i kolonnen til højre.

<i>Abies brunoni</i>	<i>Abies brunoniana</i> Lindl. = <i>Tsuga dumosa</i> (D. Don) Eichler
<i>Abies cephalonica</i>	<i>Abies cephalonica</i> Loudon
<i>Abies menziesii</i>	<i>Pseudotsuga menziesii</i> (Mirb.) Franco
<i>Abies morinda</i>	<i>Picea smithiana</i> (Wall.) Boiss.
<i>Acer creticum</i>	<i>Acer × coriaceum</i> Tausch./ <i>Acer sempervirens</i> L.?
<i>Broussonetia papyrifera</i>	<i>Broussonetia papyrifera</i> (L.) Vent.
<i>Cedrus deodara</i>	<i>Cedrus deodara</i> (D. Don) G. Don
<i>Juniperus bermudiana</i>	<i>Juniperus bermudiana</i> L.
<i>Juniperus drupacea</i>	<i>Juniperus drupacea</i> Labill.
<i>Juniperus hispanica</i>	<i>Juniperus thurifera</i> L.
<i>Juniperus oxycedrus</i>	<i>Juniperus oxycedrus</i> L.
<i>Magnolia</i>	<i>Magnolia</i> sp.
<i>Pinus excelsa</i>	<i>Pinus wallichiana</i> A.B. Jacks
<i>Pinus hagenaviensis</i>	<i>Pinus hagenaviensis</i> K. Koch = <i>P. sylvestris</i> L.
<i>Pinus laricio</i>	<i>Pinus nigra</i> J.F. Arnold var. <i>corsicana</i> (Loudon) Hyl.
<i>Platanus digitata</i>	<i>Platanus orientalis</i> L. 'Digitata'
<i>Quercus aegilops</i>	<i>Quercus ithaburensis</i> Decne.?
<i>Quercus fulhamensis</i>	<i>Quercus × hispanica</i> Lam. 'Fulhamensis'
<i>Quercus gramuntia</i>	<i>Quercus ilex</i> L. var. <i>gramuntia</i> (L.) Loudon
<i>Quercus lucombeana</i>	<i>Quercus × hispanica</i> Lam. 'Lucombeana'?

Tabel 2. Træer i Brygger I.C. Jacobsens have, pr. 1. oktober 2013. Buske og selvsåede træer så vidt muligt ikke medtaget. I spalten længst til højre er angivet antal individer, hvis mere end ét individ forekommer.

Videnskabeligt navn	Dansk navn	Antal
OMRÅDE A		
Vest for indgangslåge, langs nordskel fra vest mod øst. Græsskråning.		
<i>Juglans regia</i> L.	Almindelig Valnød	
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	
<i>Prunus padus</i> L.	Almindelig Hæg	2
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	
<i>Cornus mas</i> L.	Kirsebær-Kornel	
<i>Crataegus mollis</i> (Torr. & A. Gray) Scheele	Dunet Hvidtjørn	
<i>Syringa vulgaris</i> L.	Almindelig Syren	
<i>Betula pendula</i> Roth	Vorte-Birk	3
<i>Laburnum anagyroides</i> Medik.	Almindelig Guldregn	
Øst for indgangslåge, langs nordskel fra vest mod øst. Bevoksning af <i>Taxus</i> , <i>Betula</i> , <i>Fagus</i> , <i>Ulmus</i> , <i>Rhododendron</i> .		
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> (A. Murray) Parl.	Ædelcypres	3
<i>Malus × robusta</i> (Carr) Rehder 'Red Sentinel'		7
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	
<i>Fraxinus excelsior</i> L.	Almindelig Ask	
<i>Acer tataricum</i> L. subsp. <i>ginnala</i> (Maxim.) Wesm.	Ild-Løn	2
<i>Salix alba</i> L. 'Pendula'	Hvid-Pil	
OMRÅDE B		
Parti ved indgang til haven, fra øst mod vest. Bevoksning af <i>Taxus</i> , <i>Acer</i> , <i>Ilex</i> , <i>Rhododendron</i> .		
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Almindelig Hestekastanje	
<i>Aesculus flava</i> Sol.	Gul Hestekastanje	2
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	
<i>Prunus avium</i> L.	Fugle-Kirsebær	
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Almindelig Hestekastanje	2
<i>Aesculus flava</i> Sol.	Gul Hestekastanje	
OMRÅDE C		
Bakkeparti og tidligere sø. Opvækst af <i>Fagus</i> , <i>Quercus</i> , <i>Carpinus</i> , <i>Ilex</i> , <i>Taxus</i> , <i>Prunus</i> , <i>Juglans</i> .		
<i>Metasequoia glyptostroboides</i> Hu & W.C. Cheng	Vandgran	
<i>Taxodium distichum</i> (L.) Rich.	Almindelig Sumpcypres	
<i>Quercus robur</i> L.	Stilk-Eg	
<i>Quercus rubra</i> L.	Rød-Eg	4
<i>Quercus frainetto</i> Ten.	Ungarsk Eg	
<i>Fagus sylvatica</i> L.	Almindelig Bøg	Flere
<i>Carpinus betulus</i> L.	Almindelig Avnbøg	Flere
OMRÅDE D		
Ved nordenden af "De Hængende Haver". Bevoksning af <i>Taxus</i> , <i>Buxus</i> , <i>Symphoricarpos</i> , <i>Cornus</i> , <i>Buddleja</i>		
<i>Fagus sylvatica</i> L.	Almindelig Bøg	2
<i>Betula pendula</i> Roth	Vorte-Birk	
<i>Quercus robur</i> L.	Stilk-Eg	

OMRÅDE E

Fra sydenden af "De Hængende Haver" mod syd, og videre langs hele sydskellet mod vest til stentrappe.

<i>Pinus nigra</i> J.F. Arnold subsp. <i>nigra</i>	Østrigsk Fyr	3
<i>Corylus colurna</i> L.	Tyrkisk Hassel	8
<i>Quercus robur</i> L.	Stilk-Eg	
<i>Acer cappadocicum</i> Gled.	Tyrkisk Løn	
<i>Laburnum anagyroides</i> Medik.	Almindelig Guldregn	
<i>Carpinus betulus</i> L.	Almindelig Avnbøg	
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Almindelig Hestekastanje	2
<i>Carpinus betulus</i> L.	Almindelig Avnbøg	
<i>Tilia × europaea</i> L.	Park-Lind	
<i>Carpinus betulus</i> L.	Almindelig Avnbøg	
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	
<i>Carpinus betulus</i> L.	Almindelig Avnbøg	2
<i>Corylus avellana</i> L.	Almindelig hassel	
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Almindelig Hestekastanje	
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	
<i>Tilia × europaea</i> L.	Park-Lind	
<i>Carpinus betulus</i> L.	Avnbøg	2
<i>Tilia × europaea</i> L.	Park-Lind	2
<i>Laburnum anagyroides</i> Medik.	Almindelig Guldregn	
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	4
<i>Tilia × europaea</i> L.	Park-Lind	2

OMRÅDE F

Plæne, fra vest mod øst til "De hængende haver".

<i>Tilia tomentosa</i> Moench 'Petiolaris'	Sølv-Lind	
<i>Prunus serrulata</i> Lindl.	Japansk Kirsebær	
<i>Kalopanax septemlobus</i> f. <i>maximowiczii</i> (Van Houtte) H. Ohashi	Kalopanax	
<i>Platanus × acerifolia</i> (Aiton) Willd.	Almindelig Platan	
<i>Acer negundo</i> L.	Askebladet-Løn	
<i>Sequoiadendron giganteum</i> (Lindl.) J. Buchholz	Mammutræ	
<i>Juglans regia</i> L.	Almindelig Valnød	
<i>Cryptomeria japonica</i> (L. fil.) D. Don	Japansk Kryptomeria	3
<i>Tsuga heterophylla</i> (Raf.) Sarg.	Vestamerikansk Hemlock	3
<i>Picea omorika</i> (Pančić) Purk.	Serbisk Gran	3
<i>Betula pendula</i> Roth	Vorte-Birk	

OMRÅDE G

Central del af plæne fra vest mod øst.

<i>Castanea sativa</i> Mill.	Ægte Kastanje	
<i>Catalpa speciosa</i> Warder ex Engelm.	Amerikansk Trompetkrone	
<i>Juglans nigra</i> L.	Sort-Valnød	
<i>Quercus palustris</i> Münchh.	Sump-Eg	
<i>Quercus robur</i> L.	Stilk-Eg	2

OMRÅDE H

Plæne på sydsiden af havegang fra "søen" fra øst mod vest

<i>Syringa reticulata</i> (Blume) H. Hara subsp. <i>reticulata</i>	Japan-Syren	3
<i>Prunus sargentii</i> Rehder 'Rancho'	Sakhalin-Kirsebær	
<i>Pterocarya fraxinifolia</i> Spach	Kaukasisk Vingevalnød	2
<i>Sorbus domestica</i> L.	Storfrugtet Røn	
<i>Crataegus crus-galli</i> L.	Hanespore-Tjørn	
<i>Tilia × europaea</i> L.	Park-Lind	
<i>Juglans regia</i> L.	Almindelig Valnød	

OMRÅDE I

Parti omkring springvand, fra nordvestligt "hjørne" med uret rundt. I tæt bevoksning af *Taxus*, *Ilex*, *Prunus*, *Rhododendron*.

<i>Ginkgo biloba</i> L.	Tempeltræ	
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> (A. Murray) Parl.	Ædelcypres	Flere
<i>Thuja occidentalis</i> L.	Almindelig Thuja	Flere
<i>Chamaecyparis nootkatensis</i> (D. Don) Spach		
(<i>Xanthocyparis nootkatensis</i> (D. Don) Farjon & D.K.Harder)	Nutkacypres	
<i>Taxodium distichum</i> (L.) Rich.	Almindelig Sumpcypres	
<i>Quercus bicolor</i> Willd.		
<i>Chamaecyparis pisifera</i> (Siebold & Zucc.) Endl. 'Squarrosa'	Kransecypres	
<i>Carpinus betulus</i> L.	Almindelig Avnbøg	Flere
<i>Pinus nigra</i> J.F. Arnold subsp. <i>laricio</i> Maire	Korsikansk Fyr	2

OMRÅDE J

Bjergparti. I tæt bevoksning af *Taxus*.

<i>Pinus nigra</i> J.F. Arnold subsp. <i>laricio</i> Maire	Korsikansk Fyr	12
<i>Pinus cembra</i> L.	Cembra-Fyr	
<i>Picea breweriana</i> S. Watson	Sørge-Gran	2
<i>Fagus sylvatica</i> L.	Almindelig Bøg	
<i>Betula pendula</i> Roth	Vorte-Birk	
<i>Pinus jeffreyi</i> Balf.	Jeffrey-Fyr	
<i>Tsuga heterophylla</i> (Raf.) Sarg.	Vestamerikansk Hemlock	
<i>Cercidiphyllum japonicum</i> Siebold & Zucc.	Almindelig Hjertetræ	
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> (A. Murray) Parl.	Ædelcypres	
<i>Thuja occidentalis</i> L.	Almindelig Thuja	
<i>Pinus peuce</i> Griseb.	Silke-Fyr	
<i>Populus × canadensis</i> Moench	Canadisk Poppel	
<i>Picea omorika</i> (Pančić) Purk.	Serbisk Gran	3
<i>Quercus robur</i> L.	Stilk-Eg	
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	
<i>Abies concolor</i> Lindl.	Langnålet Ædelgran	
<i>Acer palmatum</i> Thunb.	Japansk Løn	Flere
<i>Picea orientalis</i> (L.) Link	Orientalisk Gran	
<i>Magnolia stellata</i> (Siebold & Zucc.) Maxim.	Stjerne-Magnolia	
<i>Magnolia × soulangeana</i> Soul.-Bod.	Almindelig Magnolia	
<i>Ligustrum ovalifolium</i> Hassk. 'Aureum'	Bredbladet Liguster	
<i>Picea pungens</i> Engelm. 'Glauca'	Blå-Gran	
<i>Acer platanoides</i> L.	Spids-Løn	

OMRÅDE K

Omkring væksthus og hestefold, fra væksthusets nordgavl med uret hestefolden rundt til sydgavl.

<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> (A. Murray) Parl. 'Columnaris'	Ædelcypres	4
<i>Malus mandshurica</i> (Maxim.) Skvortsov	Manchurisk-Prydæble	
<i>Acer tataricum</i> L. subsp. <i>ginnala</i> (Maxim.) Wesm.	Ild-Løn	3
<i>Malus × zumi</i> (Matsum.) Rehder 'Golden Hornet'		2
<i>Platanus × acerifolia</i> L.	Almindelig Platan	
<i>Malus domestica</i> L.	Sød-Æble	3
<i>Malus domestica</i> L. 'Cox Orange'	Sød-Æble	3
<i>Prunus domestica</i> L.	Blomme	
<i>Prunus cerasus</i> L.	Sur-Kirsebær	3
<i>Ginkgo biloba</i> L.	Tempeltræ	3

OMRÅDE L

Plæne og *Taxus* busket, mellem hestefold og "den runde plæne" fra øst mod vest (aflukket område).

<i>Fagus sylvatica</i> L. 'Atropunicea'	Blod-Bøg	
<i>Acer cappadocicum</i> Gled.	Tyrkisk Løn	
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	Ahorn	
<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	Skyrækker	2

OMRÅDE M

"Den runde plæne", fra nord med uret rundt (aflukket område).

<i>Taxus baccata</i> L.	Almindelig Taks	
<i>Styphnolobium japonicum</i> (L.) Schott 'Pendula'	Hænge-Pagodetræ	2
<i>Liriodendron tulipifera</i> L.	Almindelig Tulipantræ	
<i>Betula pendula</i> Roth 'Youngii'	Sørge-Birk	3
<i>Platanus orientalis</i> L. 'Digitata'	Orientalisk Platan	
<i>Magnolia × soulangeana</i> Soul.-Bod.	Almindelig Magnolia	
<i>Davidia involucrata</i> Baill.	Duetræ	

EKSKURSION TIL MIDT- OG VESTJYLLAND 22.-23. september 2012

Dansk Dendrologisk Forening afholdt i det tidlige efterår 2012 under tilrettelæggelse af foreningens kasserer Carl Jensen en weekend-ekskursion i den midt- og vestjyske egn, der i gammel tid kaldtes Hardsyssel. Turen rummede fire udflugtsmål, nemlig naturområdet, som er opstået i de nedlagte brunkulslejer ved Søby, en stor privat have ved Ørnhøj, et "glemt" kommunalt arboret i Holstebro og endelig en planteskole ved Tvis.

Ca. 32 deltagere var mødt frem ved skovvæsenets besøgscenter Moselund ved de tidligere **brunkulslejer ved Søby**, hvor skovfoged **Hans Jensen** bød velkommen og indledningsvis redegjorde for de geologiske forhold, der dels havde skabt brunkulsforekomsterne, og dels påvirkede området efter at brydningen var ophørt. For 15-30 millioner år siden havde området været et lavvandet delta for et stort flodsystem fra Sibirien, og i dette delta var aflejret sand, men også lag af organisk materiale, fx træstammer. Det var disse organiske lag, der nu var forvandlet til brunkul, hvor man ganske tydeligt stadig kan erkende den organiske oprindelse, i modsætning til i stenkul, hvor omdannelsen er mere fremskreden. Ved opgravningen af disse lag af brunkul var store mængder af sand fjernet og dynget op i enorme bunker, såkaldte "tipper", men efter gravningen var indstillet i 1970, blev der ikke længere foretaget bortpumpning af vand. Derfor blev disse nu i bunden efterhånden meget vandholdige bjerge af omgravet sand særdeles ustabile, og der har mange gange siden fundet voldsomme og uforudsigelige om-

lejringer sted. Disse kan beskrives ved, at de nedre omgravede sandlag som følge af vandmætningen pludselig mister deres bæreevne og skrider ud i de gamle udgravninger, de overliggende lag styrter ned, store mængder af vand presses som gejsere langt op i luften, og det hele skulle lyde som et tog, der afspores! Hyp-pigheden af disse skred har været noget aftagende de senere år, men de sker stadig fra tid til anden, så færdsel skal fortsat ske med omtanke og forsigtighed (fig. 1).

Det helt særlige ørkenagtige landskab, som opstod i forbindelse med brunkulgravningen, inspirerede Carl Syrach-Larsen og senere hans medarbejder Georg Schlätzer til at afprøve beplantninger i det sandede, vindomsuste og frostudsatte område. Først tilplantedes 26 ha med rødæl, *Alnus glutinosa*, og hybridasp, *Populus x wettsteinii*, sidstnævnte på grund af sit vidt forgrenede rodnet, og sit løv, der er velegnet som vildtfoder, siden kom hen ved 500 mere eller mindre eksotiske arter til. Det var hovedformålet med vores besøg at afdække, hvilke arter, der stadig var at finde, og i hvilken tilstand, de var. Men det interesserede også Hans Jensen, om vi kunne finde arter, som hidtil havde undgået hans opmærksomhed. Der var i sin tid udarbejdet kortskitser over udplantningerne, men som følge af de mange skred i årenes løb var der sket så mange forandringer af landskabet, at det efter Hans Jensens opfattelse slet ikke var muligt mere at orientere sig ved hjælp af de gamle kortskitser.

Efter den indledende orientering begav vi os fra besøgscenteret i biler de få

Fig. 1. Udsigt ud over et område nær besøgscenteret Moselund, hvor der skete et stort skred i februar 2009. I baggrunden kan skelnes træstammer, som står stærkt skrånende efter skredet. Foto: P. Günther.

Fig. 2. Gruppen i Ørkenarboretet. Små og større eksemplarer af den invasive *Pinus contorta* bemærkes. Foto: P. Günther.

kilometer til **Ørkenarboretet**. På vej derind passerede vi et område med arter af *Pinus*: *P. mugo*, bjergfyr, *P. contorta*, klitfyr og *P. sylvestris*, skovfyr. Helt forsvundet var *P. nigra* var. *nigra*, østrigsk fyr, dens robusthed havde der ellers været store forventninger til, men det var *P. contorta*, der havde vist sig at være den stærkeste, og den var nu temmelig invasiv.

Vi var nu fremme ved selve Ørkenarboretet, og det måtte nok generelt konkluderes, at en væsentlig del af de udplantede arter med tiden var forsvundet. Skovvæsenet havde besluttet at overlade området til sig selv uden nogen synderlig pleje, dog foretog man fra tid til anden rydning af de mange opvoksende *Pinus contorta* (fig. 2).

Et lille metalskilt blev fundet inde i træbevoksningen, det bar navnet "*Elymus giganteus*", en dendrologisk udfordring, da det er et nu forældet navn for græsarten *Leymus racemosus*, denne var selvfølgelig for længst forsvundet.

Fig. 3. *Archostaphylos uva-ursi*, melbærris, udbredt overalt i klodens nordligste egne, men ses sjældent vildtvoksende i Danmark. Foto: P. Günther.

Vi nåede en bakketop benævnt "Haven", her var afprøvet mange arter, nogle plantet i kalket tørvestrøelse, især en række Rosaceae, og en del var stadig at finde: klatreroser, *Aronia* (surbær), paradisæble og nogle røn. Der voksede også enkelte arter af løn, endvidere så vi *Myrica pensylvanica* og *Arctostaphylos uva-ursi*, melbærris (fig. 3). I en del tilfælde var der dog tvivl om de helt nøjagtige artsbetegnelser, også fordi mange planter på grund af de ikke så gunstige vækstbetingelser allerede fremstod ret afløvede.

En lille bevoksning med *Fagus sylvatica*, almindelig bøg, viste, at bøgen klarer sig fint, og bekræfter den efterhånden udbredte erkendelse af, at bøgen også egner sig til plantning i de mere udsatte områder af landet. I et andet område noteredes bl.a. *Picea mariana*, *P. orientalis* og *P. sitchensis*, endvidere *Elaeagnus umbellata* (fig. 4), *Tsuga canadensis* og *Larix laricina*.

I hvert fald en art, som Hans Jensen ikke vidste var at finde, blev opdaget. Det

Fig. 4. Frugter af *Elaeagnus umbellata*, en art af sølvblad som er naturligt voksende i store dele af Asien. Foto: P. Günther.

Fig. 5. Motiv fra Ingrid og Henrik Jensens have. Værtinden ses til højre bag de flotte *Actaea racemosa* (syn. *Cimicifuga racemosa*, sølvlys). Foto: P. Günther.

var nok ikke den mest attråværdige, det var nemlig *Toxicodendron radicans* (syn. *Rhus radicans*), den i det østlige Amerika med rette frygtede "poison ivy", som kan give voldsomme brandsårsagtige udslæt selv ved en ret overfladisk berøring.

For yderligere information om området henvises til Naturstyrelsens pjecer <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/Foldere/Historie/Kulsoen.htm> og <http://www.naturstyrelsen.dk/Udgivelser/Foldere/Historie/SoebyBrunkulslejer.htm> og ikke mindst til Georg Schlätzers artikel i Dansk Dendrologisk Forenings årsskrift årgang 1970, som kan hentes via <http://www.dendron.dk/aarsskrift/soeg/detaljer.asp?ID=58>

Efter indtagelse af de medbragte madpakker tilbage i besøgscenteret gik turen videre til **Ingrid og Henrik Jensen**, som har en stor have på ca. 3 ha i **Nørhede ved Ørnhøj** (fig. 5). Området har været en øde hedeegn indtil ca. 1850, hvor de første flyt-

tede dertil, Ingrid og Henrik Jensen har haft deres ejendom fra 1976, og anlæggelsen af haven var påbegyndt nogle år efter. Den meget blandede jordbund med ler, sand, grus og al giver muligheder, men også udfordringer, sidstnævnte sørger kronvildtet også for.

I foråret er haven meget præget af løgvækster, men her i september var det selvfølgelig buske og træer, der fik opmærksomheden. I området foran huset voksede bl.a. *Sorbus x thuringiaca* 'Fastigiata', *Hamamelis* 'Arnold Promise' og også *Xanthoceras sorbifolium*, guldhorn, der er en ret stor busk, som sjældent ses. Som bunddække sås den i danske haver stadig ret ukendte *Microbiota decussata*. Den er beslægtet med *Juniperus*, blev opdaget ved Vladivostok i Østsibirien i 1921, og er interessant ved at have en frisk mørkegrøn farve i sommerhalvåret, men i vinterhalvåret bliver den nærmest violet-brun, den er som regel sygdomsfri, og så stikker den ikke.

Fig. 6. *Comptonia peregrina*, bregnepors, i Ingrid og Henrik Jensens have ved Ørnhøj. Foto: P. Günther.

På den anden side af huset noteredes en række af arter af *Acer*, f.eks. *A. rufinerve*, *A. tschonoskii*, *A. pseudosieboldianum*, *A. heldreichii*, *A. capillipes*, *A. saccharum* med mistelten, *A. manschuricum* og mange flere. Endvidere *Sciadopitys verticillata*, parasoltræ, *Picea amabilis* og *P. abies* 'Virgata', slangegran. *Euonymus* viste sig på denne tid med flotte farvede frugter, f.eks. *E. oxyphyllus*, *E. sachalinensis* (syn. *E. planipes*) og *E. macropterus*. Med det kolossale antal planter kunne det selv for ejerne indimellem være svært at holde styr på alle de nøjagtige arts- og sortsnavne, men ved foden af de fleste træer lå en sten, under hvilken en navneseddel var gemt.

Den østamerikanske bregnepors *Comptonia peregrina* (fig. 6) blev bemærket, den kan være noget vanskelig at få til at lykkes i kultur, men her blev den dyrket med succes. Vi så også en del *Magnolia*, f.eks. *M. tripetala*, *M. biondii* og *M. sieboldii* subsp. *sinensis*, hvor sidstnævnte efter nogens opfattelse skal regnes for en selvstændig art og ikke blot en underart, og da slet ikke af *M. sieboldii*.

Fig. 7. *Clintonia borealis*, en lille staude, som var meget eftertragtet af deltagerne. Foto: P. Günther.

Araliaceae var repræsenteret med *Aralia elata*, *Kalopanax septemlobus* (syn. *K. pictus*, der var også den særlige type *K. septemlobus* f. *maximowiczii* med ekstra dybt indskårne blade), *Eleutherococcus henryi* (syn. *Acanthopanax henryi*) og *Oplopanax horridus*, som er meget tornet på grene, stængler og endog langs nerverne på begge sider af bladene, så den er en af skovarbejderne hadet plante i underskoven i det vestlige Nordamerika.

Et dengang lidt sølle eksemplar af korkelm, *Ulmus minor* (varietetetsbetegnelsen "suberosa" er vist forældet) på et par meter var plantet i 1996, nu var den kommet efter det og blevet et stort eksemplar på ca. 15 meters højde. Men at der trods alt er arter, der ikke rigtig trives i det vestjyske, var en stennød, *Gymnocladus dioica* et eksempel på.

Langs den modsatte side af vejen havde Ingrid og Henrik Jensen mellem to læbælder etableret et langstrakt arboretområde, hvor også en mængde arter var plantet, her skal nævnes *Acer mono*, *Sorbus scopulina* og *Pinus heldreichii*, som

alle stammede fra frø indsamlet ved Troldhede fra udplantninger foretaget af Schlätzer. Endvidere den særegne podningskimære + *Laburnocytisus adamii* (Adams guldragn), *Betula davurica* med flæset bark, *B. humilis*, kobberbirk, *B. utilis* var. *utilis* (førhen *B. albosinensis* var. *septentrionalis*), *Rhamnus imeritina*, *Euonymus cornutus* (syn. *E. quinquecornutus*) og endnu flere arter af *Acer*.

Henrik Jensen opformerede i en lille planteskole, og forærede gavmildt deltagere planter derfra. Det var faktisk ikke en vedplante, men stauden *Clintonia borealis* med nydelige safirblå bær (fig. 7), som var den mest ombejlede, så Henrik Jensen måtte ud i haven og opgrave nogle ekstra, så alle interesserede kunne få et eksemplar med.

Næste morgen mødtes vi på **Skovlund**, en ejendom, der tilhører Holstebro kommune. **Niels Jørgen Holm Petersen** var

vores vært, bistået af sin tidligere chef pensioneret stadsgartner Carl Aage Sørensen, også mangeårigt medlem af Dansk Dendrologisk Forening. Niels Jørgen Holm Petersen var i sin tid leder af et jobskabelsesprojekt startet i 1982 med det formål ud over selve jobtræningen at opbygge et arboret, som kunne danne grundlag for afprøvning og opformering af velegnede arter og sorter til udplantning rundt omkring i kommunen. Desværre blev Niels Jørgen Holm Petersen i 1993 udsat for en meget alvorlig trafikulykke, så han ikke kunne fortsætte sit virke, der blev aldrig ansat en afløser, og hele projektet ophørte. Siden har Niels Jørgen Holm Petersen på helt frivillig basis fortsat med at tilse arboretet, som selv i den kommunale forvaltning er gået næsten helt i glemmebogen. Han fremviste til deltagernes store beundring sine gemte notesbøger, hvor detaljerede optegnelser over alle udplantninger m.m.

Fig. 8. Skovlund, midt i billedet *Halesia carolina*, sneklokketræ (og ikke "*Chionanthus virginicus*", sneflokke-træ). Træets habitus og frugterne (indsat billede) afgjorde sagen. Foto: P. Günther.

var indført med hans smukke sirlige skrift.

Efter vi i skolestuen havde fået en orientering om arboretets historie også belyst med ældre fotografier, gik vi udenfor, hvor et træ mærket "*Chionanthus virginicus*" gav anledning til nogen diskussion. Men habitus som et egentligt træ og især opdagelsen af frugter på en kvist førte til konklusionen, at der var tale om *Halesia carolina*, sneklokketræ, og ikke *Chionanthus virginicus*, sneflokketræ, måske forvekslingen i sin tid var opstået på grund af de næsten identiske danske navne (fig. 8). I samme område stod *Fraxinus longicuspis* (syn. *F. pubinervis*).

Vi passerede et gammelt hønsehus, hvor Niels Jørgen Holm Petersen i sin tid havde stukket og podet, modsat lå det tidligere drivhusområde med mistbænke. Her bemærkedes f.eks. *Corylus sieboldiana*, som er særlig god på sandjord, *Fagus sylvatica* 'Cristata', *Quercus robur* 'Filicifolia', *Q. pontica* og *Mespilus germanica* (fig. 9).

Vi nåede nu selve arboretområdet, som er inddelt geografisk, men således, at arter af samme slægt fra forskellige ver-

densdele står i forlængelse af hinanden. Først en specialsamling af lærk, *Larix laricina* og *L. gmelinii*, hvor der både var podninger og frøplanter fra samme kilde, frøplanterne var de klart bedst udviklede. Vi så arter af birk, *Betula lenta*, *B. nigra* med flot afskallende bark, men træet trivedes ret dårligt (fig. 10), og *B. ermanii*, om end geografisk fejlplaceret, fordi der ikke havde været nogen etiket på moderplanten i arboretet i Hørsholm, hvorfra i øvrigt en stor del af plantematerialet oprindeligt stammede.

En art af sandtorn fra Himalaya *Hippophae salicifolia* blev beundret, hvorfor skulle man nok være kender for helt at forstå, endvidere *Fraxinus ornus* subsp. *ornus* (syn. *F. diversifolia*) og *F. excelsior* 'Aurea', *Ptelea trifoliata*, *Rhamnus davurica* og *R. utilis*, sidstnævnte fyldt med sorte frugter, *Populus wilsonii*, *P. lasiocarpa* og en krydsning mellem disse, samt et stort buskads med *Photinia villosa*, hvor planterne stod med mængder af røde frugter (fig. 11). Nogle deltagere plukkede de flotte frugter fra *Euonymus hamiltonianus* (syn. *E. hians*), tæt derved en noget

Fig. 9. Udseendet af frugten af *Mespilus germanica* giver planten mindre kønne øgenavne. Foto: P. Günther.

Fig. 10. *Betula nigra* med meget groft skallet bark, træet trivedes dog ikke særlig godt på Skovlund. Foto: P. Günther.

Fig. 11. *Photinia villosa* dannede et stort buskads på Skovlund. Frugterne viser tilhørsforholdet til Rosaceae. Foto: P. Günther.

Fig. 12. *Sorbus matsumurana*, får tidligt efterårsfarver. Foto: P. Günther.

voldsom *Tripterygium wilfordii* (syn. *T. regelii*), endvidere *Sorbus matsumurana* allerede i flot efterårsdragt (fig. 12), *Pyrus ussiriensis*, *Padus ssiiori* (syn. *Prunus ssiiori*), som om ikke andet er bemærkelsesværdig p.g.a. stavningen af artsepitetet, og to interessante planter, nemlig + *Crataegomespilus dardarii* og x *Crataemespilus grandiflora*, førstnævnte er en podningskimære mellem tjørn og mispel, den anden er en egentlig hybrid mellem de samme to slægter.

Sluttelig så vi en bevoksning af *Picea sitchensis*, sitkagran, hvoraf nogle eksemplarer var særligt selekterede, såkaldte rameter, samt et område med frøplanter af frit pollinerede birk, hvor faderen altså var usikker eller helt ukendt.

Derefter fortsatte vi til **Lønbæk Planteskole** i Morre ved Tvis, hvor ejeren **Anne Marie Lund Pedersen** stod parat til at vise os rundt. Der havde været lidt travlhed dagen før med at redde sartere nyindkøbte småplanter ind, for den netop forgangne nat havde bragt efterårets første frost.

Vi bevægede os ind i haven, hvis anlæggelse var påbegyndt i 1989, så mange af planterne var endnu i beherskede størrelser, og der foretoges løbende omflytninger for at bevare haven harmonisk. Mange af planterne stammede fra andre plantesamlere, f.eks. fra Henrik Jensen, som vi besøgte dagen før, men også fra bl.a. Arne Vagn Jakobsen i Glamsbjerg, og den hollandske planteskole Arborealis ved Micha Wieland. Den gennemgående idé var at afprøve arter og sorter for at kunne afdække, hvilke der var i stand til at klare sig i Vestjylland, og derfor kunne opformeres med henblik på salg i planteskolen.

Der noteredes *Dipelta floribunda*, *Liriodendron chinense* podet på *L. tulipifera*, *Comptonia peregrina*, der her lige som hos Henrik Jensen tilsyneladende klarede sig fint, diverse arter og typer af *Euonymus*, endvidere *Glycyrrhiza glabra*, lakridsrod, som nærmest er en staude, samt *Eriolobus trilobatus* (syn. *Malus trilobatus*), en busk fra det østlige middelhavsområde, som botanisk befinder sig midt mellem *Ma-*

lus, *Crataegus* og *Sorbus*. En platan med brogede blade var åbenbart helt unik, for Anne Marie Lund Pedersen havde nemlig siden igen efterspurgt den hos den oprindelige leverandør, der havde gået alle sine mange rækker igennem uden at finde endnu et eksemplar. Endvidere *Helwingia chinensis*, som er speciel ved at blomsterne sidder midt på bladene, den er dioecisk, så bær kræver både han- og hunplanter, \times *Chitalpa tashkentensis*, et eksemplar af *Staphylea colchica*, som havde enkelte hvidbrogede blade, og *Cercis canadensis* 'Pendula', den eneste sort af judastræet, som kunne klare sig på stedet.

Efter en pause med grillpølser, øl, vand, kaffe og kage, fortsatte haveomvisningen, hvor vi så *Crataegus monogyna* 'Pteridifolia', der blev helt vinrød om efteråret, Anne Marie Lund Pedersen kaldte den persilletjørn, *Rubus* 'Bedenden', som får store blomster, men hverken rodsnud, torne eller frugter, perikon-sorterne *Hypericum* 'Red Lion' og *H.* 'Beauty' med henholdsvis røde og rosa

blomster, men som ikke sår sig overalt, og så to arter, der var lige på grænsen til at kunne klare sig, nemlig *Liquidambar styraciflua* og *Gleditsia triacanthos* 'Sunburst'. Sidstnævnte er nok den kendteste sort af tretorn, den har gult løv til i hvert fald langt ud på sommeren og er som de fleste selekterede former uden de ellers for slægten så karakteristiske, men ofte drabelige torne.

Der var mange arter af *Viburnum*, særlig beundredes sorten 'Cascade', der var fuld af bær. Skaderne tog agern fra *Quercus pontica*, det gjorde egentlig ikke så meget, Anne Marie Lund Pedersen kunne såmænd sagtens få agern til at spire, men uvist af hvilken årsag døde frøplanterne altid når de var blevet blyantsstore. Vi så den hængende form af hjertetræet *Cercidiphyllum japonicum* 'Pendula', den sjældne og i Leguminosae monotypiske *Petteria ramentacea*, dalmatisk guldregn, som kun findes i et lille område i Montenegro og Albanien, en selekteret krydsning mellem den euro-

Fig. 13. Anne Marie Lund Pedersen (t.v.) fortæller om *Staphylea pinnata* med de interessante frugter (indsat billede). Foto: P. Günther.

Fig. 14. *Cladrastis kentukea* (syn. *Cladrastis lutea*), art i Leguminosae, får store hvide hængende blomsterklaser i forsommeren og smørgule høstfarver. Foto: P. Günther.

pæiske og amerikanske parykbusk *Cotinus coggygria* x *obovatus* 'Grace', og *Hep-tacodium miconioides* med messingfarvet bark. De interessante frugter på *Staphylea pinnata*, blærenød, havde vi også fornøjelsen at studere (fig. 13).

Et pænt stort eksemplar af *Cladrastis kentukea* (syn. *C. lutea*, fig. 14) var truet af honningsvamp, som Anne Marie Lund Pedersen forsøgte at bekæmpe ved at drysse med blåsten, endvidere sås *Catalpa speciosa* 'Pulverilanta' med hvidmele-rede blade, som nok snarere må betegnes som specielle end egentlig kønne. Vi så *Frangula purshiana* og *Rhamnus imeritina*, disse hører til de lidt større groende arter af tørstetræ (korsved), endvidere *Dipter-onia sinensis*, arter af *Weigela* samt *Neillia affinis* og *N. thibetica* som har karminrøde henholdsvis grønne blomster, de enkelte arter i *Neillia*-slægten er ofte vanskelige at skelne fra hinanden.

Et tilstødende område benævntes "Eriks Have", der var planter, som stammede fra Erik Kristensens planteskole i Lønå ved Give, og som efter hans pludselige død i 2005 var overført hertil. Vi bemærkede bl.a. *Acer griseum*, men ikke med den ellers for arten sædvanlige attraktive afskallende bark, *Caragana jubata*, mankeærtetræ, som er en lille meget særpræget busk, *Hamamelis vernalis*, x *Mahoberberis neubertii*, *Sorbus carmesina* samt en *Pterocarya*, vingevalnød, som det vist ikke lykkedes at artsbestemme.

Derefter viste Anne Marie Lund Pedersen en sø, der var udgravet, for at okker fra den lokale bæk kunne udfældes her og ikke blive ledt videre til Storåen til skade i første række for fiskene, men i anden række for lystfiskerne. Søen var ved at være fyldt med okker, som derfor snart måtte oppumpes til et depot på en nærliggende mark.

Skønt tidsplanen for længst var skredet med flere timer benyttede en del af deltagerne lejligheden til at besøge planteskolearealet, og nogle fik sig da også spændende ting med sig hjem til haven. Der henvises til hjemmesiden www.loenbaek.dk, men kun en lille del af det store udvalg af de tilbudte sjældenheder er medtaget dér.

Det overraskede vist de fleste deltagere, at der havde været så meget at se på turens fire udflugtsmål, og på vegne af deltagerne takkede Dansk Dendrologisk Forenings formand Niels Juhl Bundgaard Jensen turarrangøren Carl Jensen for en meget veltilrettelagt og udbytterig eks-kursion i det midt- og vestjyske.

Tak til Peter Günther for at stille sit billedmateriale til rådighed for dette referat.

Peter Hoffmann

FORMANDSBERETNING FOR 2012 aflagt på generalforsamlingen den 18. marts 2013

Bestyrelsen har i 2012 beskæftiget sig med følgende hovedemner:

- Træregisteret
- Årsskriftet
- Hjemmesiden
- Forstbotanisk Have
- Årets ekskursioner og foredrag
- Planlægning af foreningens store udlandstur til Kaukasus
- Fremtiden for Fonden for Træer og Miljø.

Træregisteret er efter Knud Ibs død søgt sikret gennem et ihærdigt arbejde af Hans Erik Lund. Det er ikke nogen let opgave at få adgang til det materiale, som Knud Ib havde lagret i sin database. Dels kræver det kendskab til hvordan systemet er bygget op og hvordan systemet virker, dels kræver det viden om den måde som man kan tilgå systemet og opdatere data. Desuden kommer der løbende en række nye anmeldelser om nye bemærkelsesværdige træer, som borgere gerne ser, kommer med i træregisteret. En stor og meget spændende opgave, som Hans Erik her har kastet sig ud i at løse for os.

Opgaven er langt fra færdig, men der bliver gjort en stor indsats for at ajourføre træregisteret.

Årsskriftet 2011-12. Årsskriftet blev sent færdigt, idet det har været vanskeligt at få forfatterne til aftalte artikler til at overholde leveringsterminerne, og det bliver år for år sværere at sikre sig gode forfattere, idet der bliver færre og færre personer med den nødvendige viden om dendrologi til at skrive artiklerne. Mange

videnskabelige medarbejdere er så presede i dagligdagen, at de ikke magter at skrive en artikel til et dendrologisk årsskrift, idet de videnskabelige artikler prioriteres til særlige videnskabelige tidsskrifter. Derfor må vi nok finde os i at tidsskriftets indhold bevæger sig i en lidt mere folkelig retning med større vægt på ekskursionsreferater end på videnskabelige artikler.

Det kræver et stort arbejde af Jette at sikre årsskriftets høje kvalitet.

Hjemmesiden fungerer upåklageligt med Leif Bolding som en sikker og hurtig ankermand. Der foretages løbende ændringer af hjemmesiden, men selve opbygningen er ikke ændret væsentligt siden sidste år. De ældste årgange af årsskrifterne er lagt ud på hjemmesiden, så medlemmer kan få adgang til disse uden at skulle købe de gamle numre af årsskrifterne.

Forstbotanisk Have. Den aftalte renovering af Forstbotanisk Have er gennemført af Naturstyrelsen efter de aftalte retningslinjer. Der har været enkelte kritiske henvendelser om renoveringen til bestyrelsen, men det er bestyrelsens indtryk, at det der er foretaget, følger de aftalte retningslinjer, men de kritiske røster afspejler nok mest, at der er forskellige holdninger til havens fremtid. For Dendrologisk Forening er det vigtigste, at de værdifulde træer og buske i haven er blevet bevaret og sikret udviklingsmulighed i fremtiden. Vi kan være tilfredse med, at der er foretaget en nødvendig hugst og sanering i haven.

Årets ekskursioner og foredrag. I forbindelse med foreningens generalforsamling holdt vores kommende ekskursionsleder for turen til Kaukasus, Søren Theisen, et foredrag om og en introduktion til en dendrologisk ekskursion gennem de to lande Armenien og Georgien. Generalforsamlingen var velbesøgt og et mere end fyldt auditorium fik et godt indblik i, hvad en sådan kommende tur kunne indeholde. Hovedvægten ligger selvfølgelig på det botanisk/dendrologiske område, men også f.eks. det bredere natur- og kulturhistoriske område vil blive søgt indpasset, således at der vil være lidt for enhver smag, og så rejsedeltagerne vil få et bredt kendskab til livet i de to lande, som vi besøger.

Søndag den 3. juni 2012 havde Anders Korsgaard Christensen arrangeret en ekskursion til **Naturstyrelsen Nordsjælland**, hvor en veloplagt skovrider Jens Bjerregaard Christensen stod klar til at vise os rundt på det store og spændende statskovdistrikt i Nordsjælland. Desværre var tilslutningen til denne ekskursion begrænset, hvilket sikkert skyldtes, at der kort tid forinden havde været afholdt ekskursioner til de samme områder både i regi af Fonden for Træer og Miljø og i Skovhistorisk Selskab. I godt vejr fik de fremmødte deltagere en smuk oplevelse både af forholdene i Gribskov og i Tisvilde Hegn.

Lørdag/søndag den 22.-23. september 2012 afholdtes foreningens indenlandske to-dages ekskursion til det midt- og vestjyske område med besøg om lørdagen i **Ørkenarboretet**, som ligger i den stats-ejede del af Søby Brunkullejer om formiddagen efterfulgt af et besøg på **Ingrid og**

Henrik Jensens ejendom om eftermiddagen/aftenen. Om søndagen besøgte vi en kommunal ejendom i Holstebro, hvor **Niels Jørgen Holm Pedersen** fortalte og viste den spændende træsamling frem, som han gennem en længere årrække har stået for at etablere på stedet. Søndagen sluttede vi af med et besøg i **Lønbæk Planteskole**, hvor **Anne Marie Lund Pedersen** viste rundt i både planteskolen, i sin have og i sit lille arboret.

Det blev to lange, men meget indholdsrige dage, hvor mellem 30 og 40 medlemmer havde taget den lange tur til det midtjyske område. De veloplagte ekskursionsværter takkes mange gange for deres fine værtskab for os. Der kommer et fyldigt referat fra ekskursionen i det kommende årsskrift. Turarrangør for denne meget vellykkede ekskursion var Carl Jensen.

Tirsdag den 4. december 2012 afholdtes foreningens **julemøde**, hvor Peter Günther viste billeder fra turen til Midt- og Vestjylland, så de medlemmer, som ikke havde haft mulighed for at være med på turen kunne se, hvad der trods alt kan gro i det barske klima i Jylland, og at vi andre kunne genopleve lidt af det, vi så.

Andre aktiviteter. Der har været besøg fra vore belgiske kollegaer fra Belgiens Dendrologiske Forening. Dette besøg var båret af og trukket af Bente og Ove Lustü, som har et nært kendskab til belgierne og deres formand. Godt hjulpet af flere bestyrelsesmedlemmer i denne forening fik belgierne en god tur til Københavnsområdet og til det sydlige Sverige. Stor tak til Bente og Ove og til jer andre, som trak læsset i forbindelse med besøget.

Planlægning af foreningens store udlandstur til Kaukasus. Vi havde fra starten af sigtet mod et maksimalt deltagerantal på 30 deltagere for at sikre en fornuftig balance mellem økonomi, logistik og god kommunikation til guiderne på enkelte besøgssteder. Dette deltagerantal blev hurtigt fuldttegnet og vi har kunnet skubbe deltagerantallet til 33, men vi har stadigvæk en del på venteliste.

Indtil videre går alt som planlagt, så vi er helt rolige og fortrøstningsfulde i forhold til turen. Det bliver en god tur.

Fremtiden for Fonden for Træer og Miljø. Fonden for Træer og Miljø er jo et barn af Dansk Dendrologisk Forening, hvilket medfører at vi har stærke og gode følelser for fonden, men vi må også erkende, at fremtiden for Fonden for Træer og Miljø ser noget vanskelig ud.

Økonomien i fonden er, på trods af at vi har fået en ny og stærk formand i Katrine Richardson placeret i spidsen for fonden, temmelig anstrengt. Det forsøges ihærdigt at stoppe den økonomiske blødning og sikre fremtiden for de væsentligste aktiviteter i fonden. I Dendrologisk Forening må vi afvente de beslutninger, som fonden måtte træffe om sin fremtid.

Generelt. Tilslutningen til foreningens aktiviteter har også i 2012 været god og helt tilfredsstillende. Både de afholdte ekskursioner, som af forskellige grunde har været droslet lidt ned, generalforsamlingen og julemødet har været velbesøgte, og det glæder bestyrelsen.

Bestyrelsen har i 2012 bestået af Niels Juhl Bundgaard Jensen (formand), Peter Günther (næstformand), Carl Jensen (kasserer), Jette Dahl Møller (redaktør),

Peter Hoffmann (sekretær), samt Anders Korsgaard Christensen, Lars Graudal, Jan Svejgaard Jensen, Jørgen Olsen og Gunner Thalberg. Som fast tilknyttet observatør har vi haft Hans Erik Lund, som har arbejdet intenst med træregisteret.

Foreningens medlemstal er svagt stigende, hvilket er meget tilfredsstillende, og den lille tilgang af nye medlemmer skyldes måske at mange er aktive med at uddele foreningsfolderen, hvor der findes mulighed for at hverve nye medlemmer.

Foreningen vil endnu engang takke undervisningsministeriet for støtte til udgivelse af årsskriftet, som vi stadigvæk finder, er et meget vigtigt aktiv for foreningen. Uden ministeriets støtte ville det ikke være muligt for foreningen at udgive årsskriftet. Støttemulighederne til udgivelse af bl.a. foreningers tidsskrifter og årsskrifter er blevet ændret og omlagt, men vi håber på at det igen lykkes at etablere kontakt til den nye placering af støttemulighederne til den slags emner.

Foreningen vil også gerne i år bringe en tak til foredragsholdere og ekskursionsværter, fordi de stiller tid, arealer, faciliteter og viden til rådighed for foreningens medlemmer. Uden dette meget positive medspil fra mange eksterne personer ville foreningen ikke være i stand til at tilbyde adgang til så varierede oplevelser og tilbud for vore medlemmer.

Også en stor tak til jer, som på forskellig vis hjælper foreningen med at stille rammer og faciliteter til rådighed for os f.eks. Skov- og Landskab. Tak til vore revisorer og tak til bestyrelsen for gode diskussioner og solidt arbejde i løbet af året. I har alle bidraget til de resultater som vi når.

Tak til medlemmerne for god opbakning til foreningens aktiviteter og arrangementer, og for den støtte og hjælp, som I yder i planlægning af og gennemførelse af foreningsarrangementer.

Vi sætter stor pris på jeres aktive medvirken for foreningen.

Niels Juhl Bundgaard Jensen
Formand

ANMELDELSE

The Timberpress Encyclopedia of Flowering Shrubs

Jim Gardiner

Timber Press. 436 sider. 2011.

ISBN 978-0-88192-823-5

Pris £ 35,00 – US \$ 49,95

En gang i mellem udkommer en havebog, der skiller sig væsentligt ud fra mængden, og som overrasker positivt. Et sådant værk er dette leksikon med sine mere end 2.000 fotos af over 1.700 blomstrende, løvfældende og stedsegrønne buske.

Fagbogen er en flot bladde-/billedbog, hvor relevante oplysninger kan findes i let, overskuelig og pædagogisk form. Emnet spænder fra de mindste krybende planter (*Vinca*) til mindre træer (*Magnolia kobus*)!

Bogen er skrevet af en fagmand, som har stor, alsidig indsigt i emnet. Forfatteren, Jim Gardiner, er 'Director of Horticulture' i RHS. Han har i kraft af stillingen stor erfaring og indflydelse på selskabets mange parker og haver. Han har bestræbt sig på at beskrive de – efter hans erfaring – bedste haveplanter. En af hans favorit slægter, *Magnolia*, er således repræsenteret med 10 sider velvalgte eksempler.

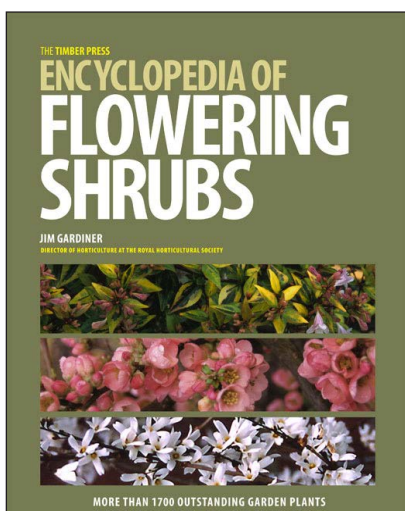
Plantevalg kan altid diskuteres. Forfatteren har især valgt velkendte og afprøvede planter. Det er faktisk svært at komme i tanker om nogen, der ikke er med! Blandt blomster kornellerne savnes

dog nogle af de nye, hårdføre, sunde og meget blomsterrige krydsninger – fx *Cornus* 'Venus' (*C. kousa* var. *chinensis* x *C. nuttallii*) og *Cornus* 'Teutonia' (listet uden beskrivelse, men moderplanten er *C. kousa*). Førstnævnte har de største blomster, mens sidstnævnte har den bedste vækstform. Begge har flotte røde høstfarver!

Planterne er opført i alfabetisk rækkefølge efter slægtens latinske navn. Hver enkelt art, varietet eller krydsning er illustreret med et eller flere fotos, ledsaget af en meget kort tekst med relevante oplysninger om størrelse, blomsterfarve, duft, blomstringstidspunkt, bark, frugter, høstfarver, lys- og jordbundsforhold, hårdførheds zoner, beskæring m.m. Det giver i sagens natur en hel del gentagelser, når samme oplysninger står ved nært beslægtede planter, men sådan må det vel være i et opslagsværk.

Tilsvarende oplysninger kan naturligvis findes på internettet, men bogen giver et samlet overblik og masser af inspiration.

Bagest i bogen findes bl.a. en oversigt i skemaform på 22 sider med mere end

1.000 udvalgte planter med symboler for bl.a. blomsterfarve, buskens størrelse, lys- og skyggeforhold samt blomstrings-tid, hårdhedszoner og krav til jordbundsforhold. I dette skema kan læseren hurtigt danne sig et overblik, sammenligne oplysninger, finde vinterblomstrende buske og meget mere. Herudover er der et kort leksikon over anvendte termer.

Indbindingen er solid og tåler mange opslag, men papirkvaliteten kunne være bedre.

Typografien og layouten er god, billedmaterialet velvagt, tydeligt og illustrativt.

Sproget er engelsk, men selv med minimale engelskkundskaber vil læseren kunne få udbytte af bogen.

En enkelt planteslægt, *Rhododendron*, er – set med danske øjne – tilsyneladende omtalt ved tilfældigt udvalgte arter og krydsninger. Selvom slægten har fået spalteplass på mere end 25 sider, kunne det se ud som om, *Rhododendron* ikke har forfatterens helt store interesse eller bevågenhed. Afsnittet er således bogens svageste.

Encyklopædien er beregnet for det engelsktalende marked. England og USA rummer mange klimazoner, så langt fra alle beskrevne planter kan dyrkes på fri-land herhjemme, men man har jo lov til at drømme!

På trods af disse kritikpunkter, fremstår værket som et helstøbt og vellykket stykke værktøj, når buske skal indkøbes eller placeres. Målgruppen er således planlæggere, landskabsarkitekter og almindeligt interesserede, som hurtigt ønsker overblik og idéer til egnede planter til fx plantesammensætninger eller specielle placeringer.

For den nye haveejer, der ønsker en æstetisk dejlig have eller for plantesamleren må bogen være en guldgrube.

Bogen kan forhåbentlig medvirke til at skabe efterspørgsel på planteskoler, give idéer til fornyelse af sortimentet og dermed på sigt indføre nye, sunde og hårdføre, blomstrende buske i såvel offentlige anlæg som arboreter og privathaver.

Ove Lustii

Foreningens publikationer er ikke i almindelig handel. Så længe oplaget tillader det, kan foreningens medlemmer og bytteforbindelser erhverve dem til de anførte priser.

Bind 1	I	1950	25,00	Bind VII	1989	70,00
-	II	1953	25,00	Bind VIII	1990	70,00
-	III	1955	25,00	Bind IX	1991	80,00
-	IV	1957	35,00	Bind X	1992	75,00
-	V	1961	35,00	Bind XI	1993	70,00
				Bind XII	1994	200,00
Bind 2	I	1963	35,00	Bind XIII	1995	75,00
-	II	1965	40,00	Bind XIV	1996	75,00
-	III	1967	40,00	Bind XV	1997	75,00
				Bind XVI	1998	75,00
Bind 3	I	1968	40,00	Bind XVII	1999	75,00
-	II	1970	40,00	Bind XVIII	2000	85,00
-	III	1973	45,00	Bind XIX	2001	85,00
				Bind XX	2002	85,00
Bind IV	1	1974	50,00	Bind XXI	2003	85,00
-	2	1975	55,00	Bind XXII	2004	85,00
-	3	1976	55,00	Bind XXIII	2005	85,00
-	4	1977	55,00	Bind XXIV	2006	85,00
				Bind XXV	2007	100,00
Bind V	1	1978	60,00	Bind XXVI	2008	85,00
-	2	1979	60,00	Bind XXVII	2009	85,00
-	3	1980	60,00	Bind XXVIII	2010	85,00
-	4	1981	60,00	Bind XXIX	2011-12	85,00
-	5	1982	85,00			
Bind VI	1	1983	60,00			
-	2	1986	60,00			
-	3	1987	60,00			
-	4	1988	40,00			